

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ ¹⁾.

На підставі картотеки, зложеної Українським Відділом Ц. Н. Б. в Одесі за нашими вказівками аспірантом *О. М. Горецьким* за участю співробітниці Б-ки *С. М. П'ятницької* та аспірантки *М. В. Рапопорт*²⁾.

За перейдений десятирічний період українська наука в галузі наукового літературознавства досягла чималих наслідків у розробці багатьох наукових проблем, а що найважливіше—міцно закріпила за собою певні організаційні позиції, що забезпечують успіх дальших кроків на шляху наукового дослідження. За дореволюційних часів найважливішим власне українським осередком літературознавчих вивчень було Львівське Наукове т-во ім. Шевченка, що свого часу відіграло ролю Укр. Ак. Наук. Чимало зроблено було для науки й по університетських містах України та Росії, але студії з історії літератури тут провадилися переважно мовою російською. Зараз, коли науковою роботою на Україні керує Українська Академія Наук, ми маємо зовсім відмінне становище. У виданнях УАН зосереджено найбільше праць та матеріалів, що характеризують наукову роботу в галузі літературознавства.

У своїйому короткому огляді досягнень ми накреслимо лише найголовніші—провідні лінії, що ними йшло студіювання літературних з'явищ і спинятимемося тільки на власне наукових працях, або на таких, що містять у собі елементи науковости. Зовсім оминаємо критику літературну, огляд якої міг би становити цілком окреме завдання. Класифікацію матеріалу подаватимемо не за темами дослідження, не за письменниками й пам'ятками літератури, а за основними літературознавчими напрямками, й це наблизить нас до характеристики найважливіших сучасних методологічних прямувань. Мусимо зробити тут застереження, що наша спроба може мати характер лише приблизного орієнтовочного розпланування літературознавчого матеріалу та не претендує на остаточну викінченість, бо маємо до діла з сучасними, інколи не цілком рафінованими, течіями.

Найцікавішим моментом усякого наукового дослідження є найперше та методологічна настанова, що так би мовити заздалегідь визначає самі наслідки праці. Розуміється, для визначення методологічних прийомів, краще сказати, суми їх, має велике значення й самий матеріал, оскільки складніші літературні з'явища вимагають і більшої напружености думки і більшої витончености методологічних прийомів. Передреволюційна доба характеризується особливо увагою до нового українського письменства, яке до революції було в осередку уваги переважно літературної критики, а натомість наука цікави-

¹⁾ Огляд літературознавства за 1927 рік ми подали в «Україні»—кн. 3 за 1928 р., а тому тут спинятимемося переважно на працях, що вийшли друком до 1927 р.

²⁾ У примітці до літературознавства і критики за рік 1927 (Україна, 1928, кн. 3, стор. 110) помилково зазначено, що огляд склав я і асп. *О. М. Горецький*. На справді *О. М. Горецький* брав участь тільки в складанні картотеки.

лася майже виключно історією старого письменства. Факти нової літератури ніби-то легше зрозуміти, бо вони ближчі до нас, але з другого боку вони такі складні, що для наукового їх студювання доводиться шукати нових методологічних засад, усвідомлюючи досвід старих поколінь і нові досягнення західньо-європейської науки. Але мимо того, перед дослідниками постало загальне завдання на нових підвалинах усвідомити рух літературного процесу.

I. Методологічні розправи та суперечки.

Методологічні проблеми не раз ставили перед собою дослідники ще дореволюційних часів (І. Франко, ак. В. М. Перетц та інші). Ці-ж проблеми займали увагу і нобочасних учених. Загальну класифікацію методологічних шкіл спробував дати проф. *Леонид Білецький* у кн. «Основи літературно-наукової критики» (Спроба літературно-наукової методології) том I. Прага. 1925. 308+4 нenum. Ця книжка, хоч вийшла вона друком за кордоном, але проте в основі зложена була автором на Наддніпрянській Україні. Оцінку її ми вже мали нагоду зробити («Україна», 1927, кн. 5, стор. 151—154). Подана в ній спроба класифікації студій за методологічними напрямками та їх розгалуженням допоможе і нам розібратися в тому матеріалі, що його оце зараз переглядаємо. Не можна минути ще й спроби іншої класифікації, запропонованої проф. *Е. Кагаровим* (Криза історії літератури. Ч. III. 1923, кн. 6—7, стор. 175)—властиво прийнятої ним за Р. Майером: методи—*систематична* (алегорична, філософська, естетична) й *генетична* (історична, технічна або морфологічна, психологічна), але цю класифікацію названий учений подав не узгоджуючи ні літературного матеріалу, ні дослідів російських та українських.

Року 1923, на стор. «Шляхів Мистецтва» й потім, коли засновано Харківський журнал «Червоний Шлях», починаються в нас суперечки про формальну методу в літературознавстві—відгомін аналогічної суперечки в Росії. Ці суперечки мають не так наукове, як громадське значення—вони виявляють процес засвоєння нашим громадянством з одного боку марксизму в його пристосуванні до літератури, з другого-ж боку, як прихильники, так і супротивники т. зв. «формалізму» засвоюють поодинокі, вживані лєнінградськими вченими, прийоми наукового дослідження. В оборону формальної методи виступив *Юр. Меженко* (На шляхах до нової теорії. Ч. Ш., 1923, кн. 2, стор. 199—210), але більшість авторів виступила у значній мірі проти формалізму в його чистій формі: *А. Ковалівський*. Питання економічно-соціальної формули в історії літератури. Ч. Ш., 1923, кн. 3, стор. 195—215 і окремо. *В. Гадзінський*. Ще кілька слів до питання «форми і змісту». Ч. Ш., 1923, кн. 4—5, стор. 174—179. *Б. Якубський*. Соціологічний метод у письменстві. К. «Слово», 1923. (Рец. *А. Ковалівського*. Ч. Ш. 1923, кн. 6—7, стор. 254—257. *А. Ветухов*. Шл. Осв., 1923, кн. 7—8, стор. 260—262)¹⁾. *В. Коряк*. Форма і зміст. Нове Мистецтво, 1922, № 2 (4), 40—47; його-ж Наукова критика, там само, 5, стор. 44—52, його-ж Боротьба поверхів. Ч. Ш., 1925, кн. 6—7, стор. 238—254). Ці статті передруковано в кн. *В. Коряка*. Організація Жовтневої Літератури. [X.] ДВУ. 1925²⁾. З усіх названих статей найбільше звернули на себе увагу статті *Б. Якубського* й *В. Коряка*. Обидва повторили формули Плеханова, який, як відомо, у своїх студіях з мистецтва й літератури брав на увагу досягнення найвидатніших учених свого часу (напр., ак. О. М. Веселовського). Наші літературознавці, намічаючи шляхи досліду, виявили себе прихильниками соціологічної методи, що її вони розуміють широко, зводячи поодинокі

¹⁾ Рец. *М. Доленга* на дві кн.—*Б. Якубського* та *А. Ковалівського* див. Книга, 1925, 4, ст. 37.

²⁾ Рец. *І. Сенченка*. Плужан. 1925, № 6, стор. 38.

старі методи до прийомів, які мають увійти до загальної системи єдиного марксієвського методу (Б. Якубський). Як і Плеханов, вони взяли на увагу рівень досягнень сучасної науки (формально-поетикальна школа), і, напр., у В. Коряка (Боротьба поверхів) ми знаходимо цілий каталог формальних завдань, що стоять перед дослідниками літератури. У цьому можна вбачати дещо нове.

По році 1923-ьому методологічні суперечки тривали далі (див., напр., ст. *М. Могилянського*. Література як соціальний факт і як соціальний фактор Ж. Р., 1925, кн. 11, стор. 40—45), але з найбільшою силою знялися вони знову р. 1926, після харківського диспуту, коли *Б. Ейхенбаум* на сторінках Ч. Ш. (кн. 7—8, стор. 182—207) виступив із статтею «Теорія «формального методу» й розповів у ній про той процес наукової думки, що призвів т. зв. формалістів до диференціювання літературного прийому по функціях й до історично-літературної проблеми—до питання еволюції форм. Б. Ейхенбаумові відповідали *З. Чучмарьов* (Ч. Ш., кн. 7—8, стор. 208—232), *А. Шамрай* (там само, стор. 233—266) та *В. Бойко* (Ч. Ш., кн. 11—12, стор. 141—164). З'явилися потім іще деякі компілятивні статті (*С. Щупака*, Ж. Р., 1926, кн. 7, стор. 58—76, *Б. Якубського*), але ні в цих статтях, ні в відповідних російських (*Я. Назаренка*—Проблеми літературоведення в свете марксизма. Див. Пробл. социол. искусства. Лнр., Acad., 1926, стор. 72—82), ніяких нових наслідків проти р. 1923, досягнуто не було—більшість погодилася на тому, що слід визначати соціальну функцію літератури, а форму розглядати, уживаючи методи соціологічної.

Широко поставити літературознавчі проблеми спробував був *Б. Навроцький* у відомій книжці—Мова та поезія. К. «Книгосп.», 1925¹⁾. (Рец. *Ів. Перліна*. Ж. Р., 1926, кн. 2—3, стор. 139—140, *В. Петрова*, Зап. І.-Ф. відд., 1927, кн. XII, стор. 328—334). Для заокруглення цей автор торкнувся і таких питань, як походження слова й поезії, взяв на увагу соціологічну методу та досягнення з поля поетики, а в основі використав теорію Потебні. Книжка його робить велику послугу, як підручник, але не може правити за теоретичний дослід.

Ім'я О. Потебні, як й О. Веселовського, раз-у-раз фігурує в сучасних теоретичних суперечках. Проти Потебні сучасні теоретики вивчення форми літературної, виставляли ідею специфічності мистецтва, що виявляється в особливому користуванні з матеріялу, щоб надати формі більшої відчутності й особливо багато нападали на Потебніяльське вчення про образівість, яку трактовано в них лише як один із засобів поетичної мови. Знов же проти генетичної точки зору О. Веселовського, його «етнопрафізму», який, на думку формалістів, може з'ясувати тільки походження деяких особливостей літературного з'явища (епічні повторення Веселовський з'ясовував первісною амебейністю співу) виставлено було потребу для поетики з'ясувати функцію прийому літературного, що зберігає своє значення й незалежно від зв'язку з побутом.

З огляду на велике значення для сучасної науки теорії Потебні й Веселовського, річ зрозуміла, звернули увагу на дослідження та вирозуміння цих теорій. Зокрема на Україні цілий гурт учених заходився коло студіювання наукової спадщини українського вченого Потебні²⁾. Не можна проте сказати, щоб оця,

¹⁾ Див ще ст. його—Поезії і музика. Ч. Ш. 1925, кн. 1—2, стор. 200—212.

²⁾ *Потебня* А. А. Пол. собр. соч. под ред. Комитета по изд. сочин. А. А. Потебни при Всеукр. А. Н. Од. ГИУ. Т. I. Мысль и язык. Изд. 4, пересм. и испр. Од. ГИУ. 1922. Рец. *В. Петрова* (Потебня й Лотце). Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1923, кн. IV, стор. 259—263. *Сумцов*, Н., проф. Велетень думки і слова (О. П. Потебня). Х., 1922. Рец. *А—к.*, *И. Путь* Просв., 1922, № 6, стор. 263—264. *Райнов*, Т. А. А. Потебня. Л. «Колос», 1924, 110 стор., Рец. *Іер. Айзенштока*. Ч. Ш., 1924, № 8—9, стор. 340—345. *Харцієв*, *В. Потебня* и «лапки». (З приводу однієї академічної рецензії). Ч. Ш., 1925, кн. 5, стор. 158—164. *Лезин*, *Б.* Де-що про теорію й психологію слова О. О. Потебні. Ч. Ш., 1925, кн. 1—2, стор. 291—297; статті в *Наук. Зб. Харк. Н.-Д. Катедри історії Укр.*

проваджена спорадичними зусиллями праця наших потєбніянців, призвела зараз до будь-яких серйозних наслідків. Вийняток складає стаття *В. Харцієва* «Потєбня й сучасна поетика» Ч. Ш., 1927, № 12, стор. 117—134),—в ній розгорнуто примітки цього вченого до назв. ст. Б. Ейхенбаума. Стаття б'є по двох основних положеннях сучасних теоретиків поетики: протиставленню мови поетичної й практичної та запереченню образowości, яко сутності поезії.

Спеціальні питання поетики обговорювалися в таких статтях: *Кулаківський, Л.* Ритміка мови (Тонічний віршований ритм). Ч. Ш., 1925, кн. 6—7, стор. 254—274. *Булаховський Л.* Динаміка слова. Ч. Ш., 1926, № 9, стор. 196—211.

Не можемо судити про кн. *В. Добровського* «Українська стилістика і ритміка» (Перемишль, 1923, стор. V+177, 8°). (Див. рец. ЛНВ, 1924, кн. 2, стор. 185—186). Відомі нам інші статті та книжки з теорії поезії (С. Гаєвського, Д. Загула, Ветухова) мають характер популярних підручників. Серйозне значення має лише «Наука віршування» *Б. Якубського* [К.] «Слово», 1922, високо оцінена в науці¹⁾.

Цікаві для з'ясування процесу творчості проблеми фрейдизму й рефлексології трактовано в статтях: *Майфет, Гр.* Суть літературно-художньої творчості та її впливу на людину в освітленні рефлексології. Ч. Ш., 1925, № 3, стор. 168—188; *Гаєвський С.* Фрейдизм у літературознавстві. Ж. Р., 1926, № 10, стор. 70—75.

Увесь переглянутий у нас матеріал, не зважаючи на скрайню, здавалося-б, бідність нового проти часів Плєханова, Веселовського, Потєбні, все-ж таки не можна вважати за зовсім непотрібну працю. Він свідчить про те, що наша доба характеризується позитивізмом наукового світогляду, який несе на своєму прапорі конкретно-речево ставлення проблем та соціологічне трактування літературних з'явищ. Замість блукати в естетичних, моральних та інших нетрях дослідники уніфікують свої методологічні настанови в напрямі об'єктивізму. Те, що колись майже зовсім упливало з уваги дослідників, елементи системи технічних, стилістичних прийомів мистецтва—все це тепер детально студіюється. Гострота недавніх суперечок про те, що в літературі треба вивчати, втрачується. Питання, чи треба погоджувати «ряд» власне літературний із «рядом» соціально-економічним є тепер чисто теоретичним питанням (стоїть воно не на користь прихильників обмеження). На практиці звичайно виходить так, що дослідники, визнаючи рацію всіх вимог соціологічної методи, дуже часто свідомо обмежують теми, даючи перевагу чи то формальним, чи то соціологічним проблемам. Умовне обмеження завдання завжди допускалося в науці й безперечно в багатьох випадках може бути користним. Можна сказати навіть більше: при сучасному стані нашої науки від розробки спеціальних питань залежить усе майбутнє історії літератури, як наукової дисципліни. Обсяг спостережень над літературними з'явищами за наших часів значно поширився й таке маленьке питання, як рима або композиція якого-небудь твору Т. Шевченка, поставлене яко теоретична й історична проблема, значно мінє всі наші попередні уявлення про цілу низку генетично звязаних літературних з'явищ.

Соціологічна метода та школа формально-поетикальна за наших часів займають, так би мовити, «войовничу» позицію в науці, але в дійсності зараз ми маємо далеко більше напрямів студіювання. Вони заявляють про своє існування не так теоретичними трактатами, як окремими розвідками, що викли-

1925, № 2—3, стор. 5—10. *Айзеншток, Ієремія.* Потєбня і ми. Ж. Р., 1926, кн. 12, стор. 25—36.

¹⁾ Рец. *Б. Томашевського.* Книга и Рев. М. 1923, № 1 (25), ст. 52. Див. ще статтю: *Навроцький, Б.* Ораторське мистецтво та його сучасне значіння. Ж. Р. 1925, № 9, стор. 44—51; № 10, стор. 50—54.

каються потребами наукового дослідження. Можемо назвати такі головні напрямки, що позначаються в численних працях: Школа філологічна, порівняльно-історична, формально-поетикальна, формально-психологічна та психологічна, лінгвістична, соціологічна. Проміжну позицію займає та частина сучасної літературної критики, що використовує, поряд із принципами суто критичними, також деякі наукові. (Див. далі — *Науково-критичні портрети письменників, Школа ідеологічна*)¹). Простежити за напрямом роботи всіх цих шкіл це значить виявити цікавий процес розвитку наукової думки за останніх 10 років.

II. Філологічна школа.

Наукове дослідження літературних з'явищ складається з багатьох ступневих моментів, кожен із яких має свою систему наукових прийомів. Виявляючи сутність літературного процесу, історію літературних стилів за різних епох і потім поєднуючи цю сторону культурно-історичного процесу з усім цілокупним історичним процесом, дослідник, перш за все, має до діла з текстом. Соціологічні висновки можуть бути добре уґрунтованими тільки в разі, коли цілком науково пророблено і перший етап студіювання. Філологічна школа вже давно виробила досить усталену систему прийомів наукового видання та дослідження текстів, їх різних варіантів та редакцій. В кн. акад. В. М. Перетца «Из лекций по метод. ист. р. лит.», а потім в «Кратком очерке методологии ист. рус. лит. Птгр. Академія, 1922), ці прийоми докладно розроблено. Як за дореволюційних часів, так і тепер усіх цих прийомів філологічної школи найбільше вживали до пам'яток старого письменства.

Справжнє наукове видання вимагає попереднього текстологічного досліду. Таких видань у нас було небагато. Найвидатнішим виданням цього типу є вміщене в студії акад. В. М. Перетца видання «Слово о полку Ігор.» (Перетц, Володимир, акад. Слово о полку Ігоревім. Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку. Вступ. Текст. Коментар (УАН) у Києві, 1926. Текст на стор. 93—130). Для вивчення «Слова», деякий інтерес мають ще видання: Слово о полку Ігоревѣ. Снимокъ съ перваго изданія 1800 г. гр. А. И. Мусина-Пушкина, подъ ред. Д. Ф. Малиновскаго (є факсимиле рукописи А. Малиновскаго). М. Изд. М. и С. Сабашниковыхъ 1920 г. Рец. Д. Абрамовича. Начала. Журнал истории литературы и истории обществности, Птб., 1921, № 1, стор. 212—213; *Ильинский, Л. К.* Перевод «Слова о полку Игоревѣ» по рукописи XVIII века. Петр., 1920. (Памятники др. письменности и искусства, CLXXXIX). Рец. Д. Абрамовича. Начала, № 1, стор. 212²). Російський учений Павло Сімоні видав цікаве для українського дослідника—Сказаніе о киевскихъ богатырехъ, какъ ходили во Царьградъ и какъ побили Цареградскихъ богатырей, учинили себѣ честь». (Сб. Отд. Р. Я. и Сл. Р. А. Н., 1922, № 1, 64 сс.). Українська Академія Наук видала три томи текстів старих українських драматичних творів (*Резанов, В.*, проф. Драма Українська. У Києві. 1926/7. Якість цього видання викликала великі сумніви. (Див. рецензії: Єремїна. Укр. 1926, кн. 4, стр. 146—149. А. Рудїна. Ч. Ш., 1926, кн. 4, стор. 236—239. В. Перетца Изв. Отд. Р. Я. и Слов. А. Н. СССР. 1926, т. XVI, ст. 369—383). Вкажемо ще: *Возняк, М.* Діялог Йоанкія Волжовича з 1631 р. Зап. Н. Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1920, т. CXXXIX, стор. 33—79; його-ж—Два співанники половини й третьої четвертини XVIII в.

¹) Уживаємо терміну «школа» (за проф. М. Білецьким), але, власне кажучи, слід було-б говорити лише про *напрями* дослідження.

²) Не можемо судити про таке вид.: *Мандичевський, Ів.*, др. Слово о полку Ігореві (1188 р.). Літ. реконструкція. У Льв., 1918, 95 сс. Див. рец. *М. Гудзїя*. Наше Мин., 1918, ч. 2, 229—230. Акад. В. М. Перетц негативно оцінив цю працю. Див. «К изученію о «Сл. о п. Игор.», стор. 20.

Там само, 1922, т. СХХХІІІ, стор. 115—172; *Рулін, П.* Українська пісня в старовинному російському співаннику. Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1923, кн. ІV, стор. 148—199; *Щурат, В.* Двоязычні тексти українських пісень ХVІІІ ст., Зап. Н. Т-ва ім. Ш. у Льв., 1921, т. СХХХІ, стор. 249—254.

Дуже мало зроблено для видання українських класиків ХІХ ст., але на потребу наукових видань цього періоду звернули увагу¹⁾, й дещо все-таки зроблено. За найкраще видання творів І. Котляревського вважається таке: *Твори*. За редакцією і з переднім словом та примітками акад. С. Єфремова. К. ДВУ. 1926. (Див. текстолог. поправки. І. Айзенштока. Ч. Ш., 1926, № 7—8, стор. 394—396). За найкраще видання творів Шевченка раніш уважалося вид. Доманицького, тепер одначе певно встановлено контамінування цим ученим Шевченкових текстів та інші хиби²⁾. Отож виникла потреба нового, справді наукового видання. Серйозною спробою такого видання були «Поезії. Кобзар. Зредагували та примітки додали І. Айзеншток та М. Плевако. Друге видання [Х.] ДВУ, 1926. (Рец. Р. Заклинського. Ж. Р., 1927, № 5, стор. 270). Старачуючись брати за основу останню редакцію кожного поодинокого твору, І. Айзеншток проте таки дещо, як виявилось пізніше, наплутав та допустив навіть невільні контамінації й перекрутив такий, напр., твір, як «Заповіт». Далеко вище стоїть видання: *Поезія, І—ІІ*. Під ред. акад. С. Єфремова і М. Новицького. [К.] Книгосп. 1927. Це видання є попередником академічного, що має незабаром вийти—не подано тільки варіантів. Принцип його надзвичайно цікавий з боку методологічного.—М. Новицький цілком справедливо гадає, що останній хронологічно текст даного твору не завжди можна вважати за основу й питання треба розв'язувати для кожного письменника індивідуально. Зокрема для Шевченка за остаточні редакції треба вважати ті тексти, що ввійшли в уложені самим поетом збірки: їх М. Новицький і взяв яко основний текст. Так ригористично проведений принцип, правдивий у цілому, не виправдується на поодиноких творах, але в майбутньому академічному виданні безперечно будуть подані поправки, рівнобіжні редакції то-що. Важливою подією в Шевченкознавстві є видання: *Щоденні Записки*. (Журнал, Текст, первісні варіанти, коментарії. Редакція і вступне слово акад. С. Єфремова. [К.] ДВУ, 1927. Рец. В. Гадзінського. Літ. Газ. 1927, № 4, стор. 5; П. Єфремова. Зоря, № 4—5, с. 59—60. По революції щоденник Шевченка видавався кілька раз. Аналізу його подано в кн. Ф. Сушицького—Щоденник Т. Шевченка. Од., 1919, 45 сс. Уривки подано в кн.: Шевченко, Т., Щоденник (Уривки). Під ред., з прим. й вступ. ст. М. Плевака. Х.—К. Книгосп. 1924). Повне, але неточне вид. з помилками, вийшло друком у кн. Шевченко, Т. Дневник. Ред. й вступ. стаття *И. Айзенштока* [Х.] Пролетарій, 1925. Рец. М. Могиланського. Ч. Ш., 1925, кв. 8, стор. 234—236; *В. Дорошенка*. ЛНВ., 1925, VII—VIII, ст. 347—350. *Ю. Соболева*. Кр. Новь, 1925, кн. 4, стор. 293—295. Академічне видання безперечно є величезне досягнення. Його виконано, додержуючи всіх правописних особливостей, але можна поскаржитися на недостатність передмови та, навіпаки, зайву розтягненість коментарів,—викладено мало не всю географію України й Росії та надто просторі біографічні подробиці про Пушкіна, Гоголя, Лермонтова та інш. Вкажемо ще публікацію: *Новицький, М.* Поема Шевченка «Мар'яна Черниця». (За автографом з архіву О. Корсуна). Зап. І.-Ф. відд.

¹⁾ Див. ст. І. Айзенштока. Видання українських класиків. Шл. Осв. 1926, кн. 11, стор. 214—219; раніша стаття І. Айзенштока—Шевченкознавство—сучасна проблема. До тексту Ш-вих творів. Х. 1922, 23 сс.; С. Єфремова. Без «Кобзаря». Книгар, 1918, ч. 6, стор. 297—299; П. Зайцева. Два «Кобзарі». Там само, 1919, ч. 19, стор. 1161—1167. [Рецензія на вид. «Руху». К.—Льв.—Харк., 1918 та т. І. Вид. Б. Лепкого К.—Ляйпц., 1918]; П. Зайцева. Видання творів П. Куліша. Там само, 1919, № 23—24, стор. 1573—1587 (Оцінка кількох видань).

-) *Зайцев, П.* (Рец. на кн.): Т. Шевченко. Кобзарь. В редакції В. Доманицького, «Криниця», К. 1917. Книгар, 1918, ч. 8, стор. 470—472.

УАН, 1923, кн. IV, стор. 19—35. Інші вид. Т. Шевченка (напр., Кобзар. До друку впорядкував та передмову написав Юр. Меженко. К. Час, 1926. Рец. М. Новицького. Ж.Р., 1926, кн. 2—3, стор. 129—131), як правило, нижчі за всяку критику. Цікаві також деякі науково-популярні вид.: *Глібів Л.* Твори. Том перший. За ред. Ів. Капустянського та М. Плевака. [Х.] ДВУ. 1927. *Глібів, Л.* Ювіл., випр. та поповн. вид. 1827—1927. Ред., вст. ст. та уваги Б. Шевелева. [К.] Сяйво [1927]. *Гулак-Артемівський, П.* Твори. Ред., вступ. ст. та примітки І. Айзенштока. [Х.] ДВУ 1927. Деякий інтерес має попул. вид.: *Самійленко, В.* Вибрані твори. З переднім словом, примітками і за ред. О. Дорошкевича. [К.] Книгосп. 1926, 256 сс.; *Щоголів, Я.* Поезії. Передмова, вибір М. Зерова. [К.] Книгосп. 1926. *Коцюбинський, М.* Вибрані твори. За ред. та з вступ. статтею Ан. Лебеда, кн. I—II. К. Час. 1926. (Див. текстолог. поправки І. Лютого. Ж. Р. 1926, № 8, стор. 118—121). *Коцюбинський, М.* *Fata morgana.* За ред. А. Лебеда (Див. текстолог. поправки С. Козуба. Ч. Ш., 1926, № 11, стор. 192—194). *Марко-Вовчок.* Твори. За ред. О. Дорошкевича. I—III. [К.] ДВУ. 1926—27. *Мирний, П.—І. Білик.* Хіба ревуть воли, як ясла повні. Роман. Вид. др. Ред. та вступ. ст. Б. В. Якубського. [К.] Книгосп. [1926]. (Уваги до тексту М. Марковського, див. Укр. 1926, кн. 5, с. 173).

Передумовою всякого наукового видання й широких порівнявчих студій, як ми зауважували, є пильні текстологічні розшукування. Цій праці ми надаємо великого значення й тому вкажимо тут такі за методою філологічною переважно текстологічні розправи. У напрямі філологічної школи написана розвідка М. Сперанського—Девгенієво д'яніє. Къ історіи его текста въ старинной русской письменности. Изслѣдованія и тексты. Петр., 1922. (Сб. ОРЯ. и Сл. РАН., т. ХСІХ, № 7), праця І. Єреміна: «Причта о слепце хромце» в древне-русской письменности. И. О. Р. Я. и Сл. 1925, т. XXX, стор. 322—352. На підставі пильного розсліду списків, автор по іншому, ніж Франко, розподіляє їх на редакції (дві) та стежить за їхньою судьбою. Важливо відмітити, що молодий дослідник старався робити порівняння текстів, узглядаючи моменти стилістичні. Значним внеском у науку є в напрямі філологічної школи написана праця М. Марковського: Як утворився роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні? Панаса Мирного та Ів. Білика. Розвідки та додатки (за архівним матеріалом Полтавського Пролетарського Музею). Збірник І.-Ф. відд., вип. 22. У Києві. 1925, 184 сс. (Наша рец. «Укр. 1926, кн. 5, стор. 174—177). Слабким моментом цієї цінної праці є те, що при порівнянні мало звернено уваги на стилістичні особливості. Автор мав попередників—*Ткачѣнко, І.* Літературна спілка Панаса Мирного та Івана Білика. Ч. Ш., 1924, кн. 1—2, стор. 187—195. *Рудинська, Е.* Уваги до історії роману—в кн. Мирний, П.—І. Білик. Хіба ревуть воли... Т. II. [К.] 1925, стор. 305—313. Рец. М. Марковського. Укр., 1926, кн. 5, стор. 173.

Відзначимо ще ст. Ів. Лютого—До питання про літературне співробітництво бр. Рудченків (П. Мирного і Ів. Білика) (Оповідання «За водою»). Укр., 1924, кн. 4, стор. 43—53; *М. Могилянського.* Процес творчості М. М. Коцюбинського. Записки І.-Ф. УАН, кн. ІХ, 1926, стор. 208—229; *Л. Лебеда—*Творча путь М. Коцюбинського. Див. Коцюбинський, М. Вибр. тв. [К.] Книгоспілка, 1926, ст. VII—XXXIII,—рец. С. Козуба. Укр., 1926, кн. 4, ст. 150—154; А. Лебеда—Вст. ст. до згад. вид. *Fata morg.* Врешті останні статті цікаві більше новим матеріалом.

Вкажемо ще: Яцимирский, А. И. Библиографический обзор апокрифов в южно-славянской и русской письменности (списки памятников). Вып. 1, Апокрифы ветхозаветные. Пгтр., 1921. [це—каталог текстів апокрифів]. Рец. див. Укр., 1926, кн. 1, стор. 138—139. *Маштаков, П.* К тексту Слова о Полку Игореве. Изв. О. Р. Я. и Сл. 1918, кн. 2, стор. 74—76. *Щураг, В.* Вид Пліснеська в «Словѣ о полку Игоревѣ». Зап. Наук. Т-ва ім. Ш. 1919, т. СХХVIII,

ст. 21—38. *Сперанський, М.* Новые тексты «Моления» Даниила Заточника. *Slavia*. 1926. Ročník IV, Sesit 4, стор. 847—854. *Гаєвський, Ст.* До історії пасійної драми «Слово о збуреню пекла». *Наук. Зб. УАН.* 1926, ст. 73—82. *Попов, П.* Замітки до історії українського письменства XVII—XVIII в. *Зап. І.-Ф.*, відд. УАН. 1923, кн. IV, стор. 213—233. [Мел. Смотр. і инш.].

Нове письменство (Письменники за абеткою): *Шамрай, А.* До тексту творів Гр. Квітки. *Н. Зб. Харк. НДК. Історії України.* 1926, №2—3, стор. 209—229. *Зайцев, Пав.* Нове до тексту «Москаля Чарівника». *Наше Мин.* 1918, ч. I, стор. 149—150. *Филипович, П.* До тексту «Москаля Чарівника». *Зап. УАН.*, 1923, кн. IV, стор. 236—237 [Дод. до видд. Єфрем. 1918 р.]. Згадані вид. творів Коцюбинського. *Лютый, Ів. М.* Коцюбинський і М. Кононенко. *Сторінка з історії ранньої творчости Коцюбинського.* *Укр.* 1926, кн. 1, стор. 51—60. *Лисиченко, Д.* Рукописи Ів. Манжури. *Бібліолог. Вісті.* № 1—2 (8—9). *ДВУ.* 1925, стор. 128—131. *Стебницький, П.* «Кобзар» під судом. *Зап. І.-Ф.* відд. УАН. 1923, кн. IV, стор. 36—48. [Ценз. утиски]. *Тисяченко, Гр.* Історія Великої Книги. *Книгар,* 1918, ч. 6, стор. 300—308. [Про «Кобзар» Т. Шевченка]. *Яшек, М.* До історії «Кобзаря» (Матеріяли). *Ч. Ш.*, 1925, кн. 3, стор. 285—293. [Бібл.]. *Станіславський, В.* Кобзарь 1867 року. *Укр.*, 1925, кн. 1—2, стор. 153—154. *Єфремов, С.*, акад. Спащина Кобзаря Дармограя. *Укр.* 1925, кн. 1—2, стор. 10—23. [Перегл. рукопис. з фототипією]. *Новицький, М.* До тексту шевченковського «Кобзаря». *Укр.* 1924, кн. 4, стор. 75—83. *Сумцов, М.*—До тексту творів Я. И. Щоголева. *Наше Мин.* 1918, ч. 3, стор. 112—114. [Порівн. двох вар. «Орла»].

III: Порівняльно-історична школа.

В основі всякого дослідження, так само в основі студіювання тексту школою філологічною, стоїть принцип порівнявчий (*comparer c'est comprendre*). Порівняння може обмежуватися на варіантах і редакціях одного літературного твору й має в даному разі на меті виявити його текстологічну історію, з другого-ж боку, можуть порівнюватися різні твори того самого письменника, що складають певний літературний ряд і нарешті даний твір може порівнюватися з утворами інших авторів, щоб виявити його джерела або обсяг його впливу на наступні твори. Порівняння в такому обсязі робляться або текстологічні (власне це є характерною ознакою філологічної школи), або-ж рівняються ідеї, висловлені в різних творах одного або кількох письменників. Філологічна школа аж ніяк не ставить порівняння щойно яко мету для встановлення архетипу й етапів тексту даного письменника. Коли цю роботу зроблено, учений робить далші кроки й рівняє даний літературний твір до інших—попередніх або пізніших, як що вони розвивають ту саму фабулу, або-ж схожі з ним стилістично, чи то виникли як певне заперечення старої стилістичної традиції. Ось чому школа філологічна є водночас і школою порівняльно-історичною, що ставить собі широкі історично-літературні завдання та не обмежується літературою даної нації або країни. Треба проте зауважити, що не всі дослідники, користуючись порівняльно-історичною методою, перше ніж рівняти два чи то кілька творів попереду переводять критику тексту та зважають, що до чого можна рівняти. Це треба зауважити особливо що-до деяких нових дослідників—крім текстологічної схожости наукова методологія вимагає також з'ясування соціальних моментів та чисто фактичної історії даного впливу, користуючись матеріалом біографічним то-що. Трапляються в дослідників і штучні зближення, що мають дуже умовне значення.

Яко підсумок, може мати для українського дослідника інтерес праця акад. *В. М. Истрина.* «Оч. истории др. русской литературы домонгольского

періода (11—13 вв.), Петр. Наука и Школа, 1922, 248 сс. У цій праці широко вжито принципів історично-порівняльної школи, зроблено цікаві підсумки, але погляд на старе україно-руське письменство — старий, традиційний, національно-російський (Рец. М. Сперанського в Zschr. f. Sl. Phil. 1926, III, Н. 1—2).

Найвидатнішою працею широкого історично-порівняльного типу є згадана студія представника філологічної школи акад. В. М. Перетца «Слово о полку Игоревім», 1926, та друга праця того-ж ученого (частина тої-ж студії) «К изучению Сл. о П. Игоре» в. Лнгр. 1926. (Відб. з «Изв. Отд. Р. Я. і Сл. А. Н. СССР», т. XXVIII—XXX). Акад. В. М. Перетц досліджував «Слово о П. І.» у зв'язку з соціальними умовами життя й, що дуже характерно для школи філологічної, почав з пильної критики тексту (тут маємо підсумок усіх дотеперішніх студій над текстом), не минаючи жадної стадії дослідження й лише тоді підійшов до виявлення джерел. Для акад. Перетца реальним доказом впливу є не лише близькість думок, ідей, а в першій мірі текстувальна та стилістична (зокрема що-до композиції) схожість пам'яток. Не маючи змоги докладно спинятися на цій праці, вкажемо проте, що вона викликала низку досить критичних зауважень¹⁾, але-ж, не погоджуючись з автором, дослідники все-ж таки виходять з його праці як з відправної точки. Характерною рисою дальших студій про «Слово» є заглиблення стилістичних розслідувань над пам'яткою, які дають нові поправки до реконструкції тексту й у новому світлі змальовують художню її сторону (Ржіга, див. далі). Другою видатною працею того-ж напрямку є студія учениці акад. В. М. Перетца проф. В. П. Адріанової: Житіє Алексѣя челоуѣка Божія въ древней русской литературѣ и народной словесности. Петр. 1917. VII+518 сс.+табл. Дослідник простежив за фавбулою, її обробками в різних народів та в різних жанрах літературних. Праця викликала багато рецензій, що підносили її вартість, та проте вказували хиби і зазначали, що нових шляхів вона не прокладає. (Петровский, Н. М. Изв. ОРЯС, 1918, т. XXIII, кн. 2, стор. 251—268. Петров, Д. Там само, 1919, т. XXIV, кн. 1, стор. 307—320. Перетц, В. Там само, 1921, т. XXVI, ст. 251—270. Грушевський, М. Україна, 1924, кн. 4, стор. 158—159. Пархоменко, В. Ч. Ш., 1926, кн. 11—12, стор. 257—258). Вкажемо ще працю С. Щеглової «Богогласникъ». Ист.-литт. изслѣдован. К. 1918, 344 сс. У цій праці простежено змінливість складу та джерела цієї видатної збірки старих українських віршів. (Рец. А. Лободи. Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1919, кн. 1, стор. 124—129. З інших студій велике значення мають праці А. І. Ляценка: Етюди о «Слове о полку Игореве». Изв. Отд. Р. Я. и Сл. 1926, т. XXXI, сс. 137—158), де наново переглянуто кілька спірних питань і висловлено думку, що пам'ятку зложено в-осени 1185 року, говорить про джерела (м. ин. вплив Іпатського Літопису) й походження автора (киянин), його-ж Летописные сказания о смерти Олега Вещего», відбитка із т. XXIX Изв. Отд. русск. яз. Р. А. Н. 1925. (Рец. Ч. Ш., 1926, кн. 2, стор. 189—190—В. Пархоменка, його-ж «Сага про Олафа Тригвасона й літописне оповідання про Ольгу. Укр., 1926, кн. 4, стор. 3—23. В «Исследованиях и материялах по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII вв.»). (Сб. ОРЯ и Сл. А. Н. СССР, 1926, т. CI, № 2) акад. В. Перетца звертає на себе увагу ст. про І. Вишенського, яка встановлює стилістичний зв'язок його творів з польським письменством та спростовує стару думку про простоту та неосвіченість полеміста. Стаття М. Сперанського—

¹⁾ Рец. В. Ржіги. Укр. 1927, кн. 3, стор. 177—183; В. Пархоменка. Ч. Ш., 1926, кн. 11—12, стор. 257—258.

Література про «Слово о Полку Игоревім» повніше вказана у згаданій праці акад. В. Перетца «К изучению Сл. о Полку Игор.».—У Zschr. f. Sl. Phil. 1926, III Н. 1—2, стор. 229—233—вміщено рецензію акад. В. Перетца на дві кн. Д. Принца (Zwei Arbeiten über das Igorlied).

К истории взаимоотношений русской и юго-славянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства). Изв. ОРЯС, 1926, т. XXVI, стор. 143—206 звернула увагу ак. *М. Грушевського*. Укр. 1926, № 5, стор. 164—165. Значний інтерес має студія *Я. Гординського*—«Владимірь» Теофана Прокоповича. Зап. Н. Т-ва ім. Ш., 1920, т. СXXX, ст. 19—71. 1921, т. СXXXI, ст. 65—122; 1922, т. СXXXII, стор. 65—134. Рец. *Ів. Єрофеева*—Ч. Ш., 1924, кн. 11—12, стор. 301, *М. Марковського*. Укр., 1925, кн. 5, стор. 161—163. Яко підсумок, цікава кн. проф. А. Білецького. Старинный театр в России. М. 1923: Рец. *М. Марковского*, Зап. І.-Ф. від. УАН., 1924—1925, кн. V, стор. 229—235 та наша, там само, 1924, кн. IV, стор. 254—257.

З інших статей вкажемо: *Загул, Д.* Де-які риси старонімецької пісні про Вальтарія з IX ст., аналогічні до окремих місць «Слова о Полку Игоревѣ» Зап. УАН. (1926, кн. VII—VIII, стор. 47—53. *Богуславський, С.* К литературной истории «Памяти и похвалы» князю Владимиру. Изв.... 1924, т. XXIX, стор. 105—159. *Соколов, Б.* По поводу «Слова о законѣ и благодати» Иларіона. Изв. 1917, т. XXII, стор. 314—319. *Адріанова-Перетц, В.* Паломник XVI в. Дан. Корсунський. Зап. І.-Ф. від., кн. IX, сс. 60—77. *Щеглова, С. О.* Вірші про Мазепу, складені після його «зради». Наук. Зб. під ред. акад. Мих. Грушевського, т. XXI, т. XXI, сс. 82—111. *Щеглова, С. А.* Русская пастораль XVII в. «Беседы пастушеские» Симеона Полоцького. Див. Старинный театр в России XVII—XVIII вв. Сб. ст. под ред. акад. В. Н. Перетца. Птб. «Academia», 1923. *Луговський, Б.* З приводу «Української Паралелі» до повісти «Горе—Злосчастіє» акад. Перетца. Укр. 1926, кн. 1, стор. 43—51. *Перетц, В.* Ще раз дума про Олексія Поповича, Зап. Н. Т-ва ім. Ш., 1925, т. СXLI—СXLIII, ст. 1—6. [Про джерело думи]. *Сушицький, Ф.* До історії поетичних оповідань про Михайлика й Золоті ворота та про Батія. Зап. Іст.-Ф. від. УАН., 1919, кн. 1, ст. 85—103; кн., II—III, 1920—1922 р., ст. 3—28. *Дорошкевич, Ол.* Критичні замітки про «Преніє Панагіота с Азимитом». Зап. Іст.-Ф. від. УАН. 1920, кн. II—III, стор. 60—76. *Копержинський, К.* Український письменник XVI ст. Василь Суразький. Наук. Зб. УАН., під ред. акад. М. Грушевського, 1926, стор. 38—82. Широко вжито порівнявчих прийомів у згаданій праці В. Резанова (Др. Укр.).

Історично-порівняльна метода широко вживається тепер також дослідниками нового українського письменства. Найперше треба згадати студію проф. *М. Марковського* «Енеїда» І. П. Котляревського. Зап. І.-Ф. УАН, кн. X, 1926; XI, 1927 і окремо. Дослідник розпочав студію з пильної аналізи текстів та обставин їх походження й тоді поставив історично-літературне питання про літературну традицію, при чому висловив цілком нове твердження, що наша Енеїда не залежить від Російської. Як бачимо, М. Марковський пішов у цій студії з методологічного боку далі, ніж у попередній праці про П. Мирного, широко вживши методи історично-порівняльної. Висновок його мав би великий культурно-історичний інтерес, як би не те, що, як з'ясувалося пінзіш, він зробив помилку на найпершому кроці своїх логічних міркувань (Це вказав І. Айзеншток у вст. ст. до вид. Енеїда. [К.] Книгосп. [1928]). Все-ж таки праця є корисною—на жаль, одначе, в ній, як і в попередній, слабкий стилістичний аналіз⁴⁾.

З інших спроб користуватися прийомами порівняльно-історичної школи варто вказати коротеньку, але цікаву статтю *П. Зайцева*: Перші українські поетеси, XIX в. І. Марта Писаревська. Наше Мин. 1918, I, стор. 129—134. Порівнюючи переклад поетки з оригіналом (Петрарка), дослідник перш за все з'ясував собі, що таке є мотив. Він пішов за Веселовським (тепер є вже нові

⁴⁾ Див. ще ст. того ж автора—Літературні паралелі: І. С. Левицький і І. С. Тургенев. Укр. 1925, кн. 3, стор. 130—134.

дефініції), але його шлях цікавий принциповим підступом, якого бракує в порівняних багатьох сучасних учених¹⁾. Як одна з перших спроб користуватися методом порівняльно-історичною, цікава студія В. Бойка. Марко-Вовчок. Історично-літ. начерк. К., 1918, 239 сс. (Рец. М. Жученка. Книгар., 1918, ч. 18, стор. 1129—1131). Див. ще ст. В. Бойка До питання про вплив «Записок охотника» Тургенева на «Народні оповідання» Марка-Вовчка». Наше Мин., 1918, кн. I, стор. 135—145. В напрямі порівняльно-історичної школи побудована ст. І. Брика. Шевченкова поема «Іван Гус» (Перша частина). Зап. Н. Т-ва ім. Ш., 1917, т. СХІХ—СХХ, ст. 95—168; 1918, т. СХХVІ—СХХVІІ, ст. 223—258²⁾. Широко вживає соціологічні методи П. Филипович. Завдання шевченкознавства в цьому напрямі накреслено в його відомій статті — Шевченко і романтизм. Зап. Іст.-Ф. відд. УАН., 1923, кн. IV, стор. 3—18. Порівняльно-історичної методи вжито в статтях того-ж ученого: Коцюбинський і Шевченко (Ж. Р., кн. 2—3, стор. 49—56); Шевченко і Декабристи³⁾. Шевч. Зб., т. 1, 1924, сс. 25—41; Шевченко і Гребінка. Укр. 1925, кн. 1—2, стор. 24—36. (Є текстолог. порівн.). Взаємини поезії Франка з літературною традицією з'ясовано в ст. П. Филиповича—Шляхи Франкової поезії (Іван Франко. Зб. За загальною ред. Лакизи-Филиповича-Київниці, стор. 183—223), в ст. його «Генега Франкової поеми «Смерть Каїна», див. вид.: Франко, І. Смерть Каїна. К., Слово, 1924. Рец. Б. Якубського. Ч. Ш., 1924, 11—12, стор. 302—304. Надзвичайно широко використав П. Филипович методи порівняльно-історичної у своїй вступній статті до «У неділю рано зілля копала» Ольги Кобилянської [К.]. Книгосп. [1927]. У «Літературознавстві» за рік 1927 (Укр. 1928, кн. 3) ми вже вказали свої непогодження з деякими моментами цієї статті.

Велику увагу притягнула студія А. Багрія—Шевченко в літературній обстановці. Баку. 1925, 172 сс. Рец. П. Филиповича. Ж. Р., 1925, кн. 9, стор. 105—106; Я. Айзенштока. Ч. Ш., 1926, № 4, стор. 239—240; М. Марковського. Зап. І.-Ф. відд. 1927, XII с. 334—337. В цій праці цілком своєчасно поставлено питання про зв'язок Шевченка з літературною традицією. Не менший інтерес має студія того-ж автора: Т. Г. Шевченко в руських перекладах. Изв. Азербейдж. Госуниверс. Баку, 1925, т. 4—5, стор. 100—190³⁾. У цій праці з'ясовано, оскільки точно передають український оригінал різні російські переклади Шевченкових творів. Заглибити дослід слід було-б у той спосіб, щоб звернути увагу на естетичні уподобання тих чи інших перекладачів, бо характер перекладу взагалі залежить від стану художньої освіти та стану російського віршування тої чи іншої доби. З цього боку має інтерес студія іншого ученого. Л. В. Арасимович — Т. Г. Шевченко в польських перекладах (Зап. І.-Ф. відд. УАН., 1927, XII, стор. 78—102). Методологічне значення цієї останньої праці про Шевченкові переклади в тому власне й полягає, що звернено в ній увагу на такий важливий визначник якості перекладу, як віршування в Польщі за даної доби та стилістичні літературні уподобання перекладачів.

У значній мірі на цій самій методі побудовано статтю Ол. Дорошкевича—Шевченко в соціалістичному оточенні. Шевч. Зб., т. I, 1924, стор. 42—57 та його-ж—Шевченко і петрашевці в 40 р., Шевченко та його доба. Зб. II, 1926,

¹⁾ Див. ще рец. П. Зайцева: Др. І. Шишманов. Роля України в Болгарському відродженні. Вплив Шевченка на болг. поетів передвизв. доби. Відень. Союз визвол. укр. 1916. Книгар, 1918, ч. 8, стор. 449.

²⁾ Див. ще ст. І. Брика. Драма з колівщини на основі драми Кернера. Зап. Н. Т-ва ім. Ш. 1920, Т. СХХХ, стор. 122—131. (Про драму Helena czyli Naudamacy na Uscrainie); Його-ж «Любушин суд» в українським перекладі Каз. Йос. Турівського з 1885 р. Зап.: Н. ім. Ш. Т-ва, 1919, т. СХХVІІІ, стор. 121—129, додатки, стор. 130—133.

³⁾ Цю працю див. і в «Изв. Азербейджанск. Госуниверс. 1925, т. 2—3, стор. 165—327.

стор. 23—44. С. Козуб у ст.—1905 рік у творчості Коцюбинського (Укр. 1925, кн. 4, стор. 129—147) та в ст. Джерела «Тіней забутих предків» (Ч. Ш., 1925, кн. 4, стор. 231—254, спробував був використати порівняльної методи, але його зближення не досить теоретично уgruntовані. Мало пощастило в уживанні методи порівняльної Я. Гординському в студії—Т. Шевченко і Ж. Крассінський. Зап. Н. Т-ва ім. Ш., 1917, т. СХІХ—СХХ, ст. 169—216. Це помітив проф. Л. Білецький у «Основах Літ.-Наук. Кр.» (стор. 370). Багато корисних міркувань можна знайти в старій ст. проф. О. Білецького—В шуканнях нової повістярської форми. Шл. Мист. 1923, 5, стор. 59—63. Помічено, наприклад, звязок новаторства Хвильового-повістяра з творчістю Пильняка та инш. Надзвичайно багато нового дала кн. М. Зерова — Нове українське письменство. Історичний нарис, вип. І. К Слово. 1924. Рец. М. Могилянського. Нова Громада. 1924, кн. 19, стор. 32; О. Білецького. Ч. Ш., 1924, кн. 1—2, стор. 247—249; В. Дорошенка. ЛНВ, 1924, кн. ХІІ, стор. 278—281; А. Музички. Ч. Ш., 1925, кн. 1—2, стор. 222—237; С. Єфремова. Зап. Іст.-Ф. відд. УАН., 1926, кн. VII—VIII, стор. 583: наша рец., Укр. 1926, кн. 2—3, стор. 209—218. Не все в цій книжці висловлено в об'єктивній науковій формі¹⁾, але проте маємо тут чимало спостережень над стилем певних груп літературних творів, широко вжито історично-порівняльної методи, при чому висновки про літературні впливи робляться найперше на підставі текстологічних зближень. Головну увагу звернено на художню сторону літератури і під цим зглядом подано нову періодизацію нового українського письменства. Елемент соціологічної аналізи в книжці безперечно є (літературне оточення) і єдине, що можна було б закинути авторові, це є непогодження літературного процесу з процесом загально-історичним (див. поділ письменства на періоди) та ще нерівномірний виклад—деякі важливі з'явища обговорення мимохідь.

Порівняльно-історичної методи, іноді з більшим, іноді з меншим успіхом уживали в нас ще такі автори, як М. Мочульський²⁾, Юноша³⁾, Діденко⁴⁾, Г. Хоткевич⁵⁾, С. Таранушенко⁶⁾, Гліб Дорошкевич⁷⁾, В. Білецька⁸⁾, Л. Луців⁹⁾, В. Шепот'єв¹⁰⁾, Ткаченко в своїй не закінченій праці¹¹⁾, П. Тиховський¹²⁾, Т. Слабченко¹³⁾. Уживав цієї методи також І. Айзен-

¹⁾ Трапляються чисто естетичні оцінки.

²⁾ а) До генези й пояснення «Інтродукції» до «Гайдамаків» Т. Шевченка. Зап. Н. Т-ва ім. Ш., 1922, т. СХХХІІІ, стор. 99—114.

^{б)} Літературні паралелі. Шевченків «Сон» та «Призраки» Тургенева. Укр. 1924, кн. 3, стор. 62—71.

³⁾ Островський і Карпенко-Карий. Січ. 36., кн. І. Січеслов., 1919.

⁴⁾ Літ. паралелі: «Пиворізи» М. Довгалецького і «Чумаки» Карп.-Карого. Укр., 1925, кн. 5, стор. 74—76.

⁵⁾ Федькович і Шевченко. Ч. Ш., 1924, кн. 10, стор. 174—215.

⁶⁾ До питання про Лермонтовські мотиви в «Кобзарі». Ш. Н. 36. Харк. НДК. Іст. Укр., № 1, 1924, стор. 143—154. Рец. М. Марковського, Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1927, т. ХІІ, стор. 334.

⁷⁾ Шевченко й Гоголь. Ж. Р., 1926, кн. 4, стор. 40—49. [Як ставився Ш. до Г., вплив Г. на Ш.]

⁸⁾ Етнографізм у творах Я. Щоголева. Н. 36. Харк. НДК. Іст. Укр., 1924, № 1, стор. 123—142.

⁹⁾ Янко Купала і Т. Ш. ЛН. Вістн., 1926, кн. III, стор. 222—229. (Вплив на Я. К. Ш.-ка).

¹⁰⁾ а. Шевченкова «Калина», як балада на світову тему. Зап. Полт. ІНО. 1926—7, т. IV, стор. 39—42; б. До питання про впл. нар. слов. на Шевч. поезії. Там само, 1925—6, № 2, с. 155—172.

¹¹⁾ Літературна історія роману «Повія» П. Мирного. Ч. Ш., 1926, кн. 3, стор. 198—207.

¹²⁾ Дві баллади про могили під Бриковим на Волині (До іст. одного сюжету). Наук. 36. X., НДК. Іст. Укр., 1926, № 2—3, стор. 231—244.

¹³⁾ Олексій Попович М. Л. Кропивницького. Зап. І.-Ф. 1927. Т. ХІІ, окрема відбитка.

шток, який здається спеціалізувався на спростуванні наявності різних впливів та з висока ставиться до «аматорів знаходити впливи». Можемо вказати статті його: «К вопросу о литературных влияниях» (Г. Ф. Квітка й Н. В. Гоголь). Изв. ОРЯС, кн. I, стор. 23—42. (Відкидається наявність впливу); Тургенев і Шевченко. Ч. Ш., 1926, кн. 2, стор. 139—148. В останній статті дослідник негативно ставиться до міркувань Мочульського та Багрія про вплив Шевченкового «Сна» на «Призраки» Тургенева¹).

Кількість авторів та студій, що в них уживалося порівняльно-історичної методи можна було-б збільшити, коли притягнути також дуже велику критичну (не наукову) українську літературу та різні біографічні нариси. Характерною рисою більшости українських критиків є те, що вони роблять не текстологічні порівняння, а понайбільше зближують лише висловлені в творах різних письменників думки-ідеї. З погляду наукової методології все це є спрощене користання з методи порівняльно-історичної: наявність впливу може бути доказовою тільки в разі дійсної текстологічної близькості. Випадкові припадання, вказувані без узягнення стилістичної, зокрема композиційної подібности, ще далеко не обов'язкові до визнання.

Вичислений у нас матеріял може справити враження, що порівняльно-історична школа має в нас велику компактну силу своїх прихильників. Це може здаватися тільки на перший погляд. Адже порівняння, особливо в галузі нового українського письменства, робляться в нас таки доволі недавно, випадково та без достатнього методологічного підготування. Порівнюються, наприклад, мотиви, композиція, поодинокі літературні прийоми, але не кожен дослідник, перше ніж що рівняти, добре здає собі справу, що таке є мотив, композиція, літературний прийом та яку літературну функцію відіграє він у даному та в інших літературних творах. Запозичення, вплив народньої поезії, інколи досить добре вказується, але не завжди досліджується питання, як власне використав те чи інше даний поет, письменник, як переробив він чуже для своєї власної мети. Бачимо отож, що методологічна сторона користування з порівняльно-історичного принципу в цілому вимагає ще великого заглиблення. Нам потрібна робота, що її провадить школа порівняльно-історична, потрібні точні дані про звязки між письменниками різних епох та літературних шкіл, стилів. Тільки науково перевірені дані дадуть певні підстави для ставлення питання про соціологію даного потоку літературних впливів та його культурно-історичне значення в загальному історичному аспекті. В цілому можемо сказати, що все-ж таки маємо великі досягнення: чимало зроблено для з'ясування стосунків нашої літератури з російською й польською, менше—з чужоземними.

Наприкінці згадаємо дві праці, що належить представникам школи порівняльно-історичної—того її відламу, що базується не на текстологічних, а на ідеологічних порівняннях, але проте з великою ґрунтовністю пророблених. Одна з цих праць належить В. Щуратові: *Основи Шевченкових звязків з поляками* (Зап. Н. Т-ва ім. Ш. 1917, т. СХІХ—СХХ, стор. 227—347)—її докладно проаналізував проф. Л. Білецький у «Основах літ. наук. критики» (стор. 284—297)²),—друга акад. К. Студинському: *'Дутірафт' полемічний твір Максима (Мелетія) Смотрицького з 1608 р.* Зап. Н. Т-ва ім. Ш. 1925, т. СХІІ—СХІІІ, стор. 1—40.

¹) Пригадаємо ще порівняльні зближення у замітці проф. Н. Сумцова—Пушкін и Шевченко. Укр. Жизнь, 1917, № 3—4, стор. 84—92.

Вважаємо також ст. П. Руліна: До «Москаля Чарівника» Ів. Котляревського. Зап. УАН. 1923, кн. IV, стор. 237—239. Тут вказано, що пісня «О ты, всѣхъ прелестей палата» зустрічається в співаннику сучасному М. Ч.

²) В. Щуратові належить також моногр.: Шевченко і поляки. Льв., 1917. Рец. М. Новицького. Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1920—22, кн. II—III, стор. 220—225.

IV. Школа формально-поетикальна.

Та робота, що її розпочала формально-поетикальна школа, не є щось абсолютно нове. Сутність досліджень цієї школи полягає в особливій увазі до питань поетики, які цікавлять теоретиків ще з часів Аристотеля. Але-ж у історії нашої науки були епохи більшої й меншої уваги до цих питань, а як раз попередня до нашої доба характеризується підупадом теоретично-поетикальних спостережень, що безперечно перебуває в зв'язку з соціальними умовами життя, які висунули були наперед визвольні ідеї та особливу увагу до виявлення їх у літературі. Зусилля акад. Веселовського та Потебні довгий час були винятком. Сучасний інтерес до літератури, як мистецтва, до літературних стилів, безперечно має найперше те значення, що він у цілому збільшує сприйнятливість мас до всіх тих елементів, що криються у художніх творах. Врешті і без таких досліджень мистецьке значення творів письменників доволі ясно визначалося нашою критикою, навіть тою її частиною, що цікавилася майже виключно ідеологічною їх стороною. Отож громадське значення досліджень з поля поетики скорше полягає в тому, що неясні почуття краси даного утвору знаходять собі вислів у науково-точних, логічно побудованих формулах, а це сприяє і підвищенню рівня літературно-мистецької освіти. Поети багато користають з таких праць для підвищення своєї техніки. Для них ці досліди є стимулом до накреслення нових мистецьких шляхів,—нормативної поетики нашого часу.

Роблячи розправи в напрямі формально-поетикальної школи, дослідники мають на увазі або завдання спеціальної теоретичної науки—поетики (опис, класифікація різних способів побудування художніх творів), або-ж ідуть простішим шляхом і дають тільки свого роду вправи—аналізу того чи іншого твору під зглядом стилістичним, або ж стежать за одним-двома елементами стилю, вживаним в якого небудь автора (порівняння, рима то-що). Такого роду описи, не маючи особливого теоретичного значення, все-ж-таки цікаві для поетики, принаймні, як матеріал. З другого-ж боку цікаві вони і для історії літератури, як описова характеристика даного письменника-поета та для історика літературних стилів і нарешті їх соціолога. Коли даний автор сам не робить ні теоретичних, ні історично-літературних, ні соціологічних висновків, то за нього це зроблять інші, вживши порівняльно-історичного принципу.

Прикладів чисто-теоретичної постановки питань у нас поки що не багато—їх ми вже відмітили.

Одною з найперших на Україні серйозних спроб описати розміри вживані в Шевченкових поезіях була стаття Б. Якубського—Форма поезій Шевченка. Т. Шевченко. Зб. за ред. Григорука й Филиповича. 1921. ДВУ, сс. 49—73. Вужчі, але зате всебічні описові завдання, поставив цей самий автор у своїй ст. — Із студій над Ш. стилем. Ш. Зб., т. I, 1924, ред. П. Филиповича, стор. 58—77. У цій ст. досліджено тільки одного вірша «Мені однаково...», але зате всебічно: особливості розміру, строфічну композицію, систему внутрішніх цезур, риму, загальну інструментовку то-що (правда, не зачеплено мелодики та ще дечого). У цьому досліді Б. Якубський випробував на собі вплив студій Жирмунського, Щерби, А. Белого, та інших. Варто зазначити, що автор марно надав великого значення думці А. Белого, ніби-то метричні перепуски наголосів є ознака особливої художності. тим часом як у дійсності роля перепусків вирішується в залежності від конкретних завдань поета в кожному окремому випадку. Зазначимо ще дослід Шевченкового віршування у ст. Б. Навроцького—Проблеми Шевченкової поетики. Ч. Ш., 1926, кн. 2, стор. 149—161. Докладний, так би мовити, каталог художніх прийомів П. Тичини дав Гр. Майфет у ст.—Матеріяли до характеристики творчості П. Тичини, Ч. Ш., 1925, кн. 10, стор. 132—162; 1926, кн. 1, стор. 177—205; кн. 9, стор.

212—243; окреме видання—[X]. ДВУ. 1926, сс. 68. Яко ілюстрація досліду російського ученого В. Жирмунського, з'явилося в нас ст. Д. Загула—Рима в «Кобзарі» Т. Шевченка. Шевч. Зб. 1924, т. I, стор. 109—118. Спробу дослідити порівняння в «Кобзарі» дала Д. Дудар у ст.—З поетики Т. Шевченка. Порівняння в «Кобзарі» (Шевч. Зб. т. I. 1924, стор. 78—99. Автор ішов головним чином за Потебнею та Веселовським. У тому-ж напрямі робив спостереження над образами, порівняннями в Шевченка Ф. М. Самоненко, автор статті—Образ Шевченкової Музи (з психології творчості Шевченка). Шевч. Зб. 1924, т. I, стор. 100—108. Ол. Дорошкевич спеціально спинився на ролі пейзажів природи в поезії Шевченка (стор. 75—93).

Питання аналізу композиції романів Нечуя-Левицького порушив С. Якимович (До композицій романів Нечуя-Левицького. Ч. Ш., 1925, кн. 3, стор. 208—217).

До праць описового характеру можна прилучити також ст. В. Ржіги—Композиція слова о полку Ігореве. Slavia, 1925. Ročník IV Sesit I, стор. 44—62. Однак цей автор взагалі скеровує свої стилістичні спостереження до завдань, що стоять в основі школи філологічної. У даному разі аналіза композиції потрібна була дослідникові для того, щоб спростувати думку, ніби-то «Слово» не являє собою повного художнього та авторського «єдинства». У ст. того ж автора—Гармонія мови «Слова о полку Ігоревім» Укр. 1926, кн. 4, стор. 24—34) (Рец. С. Шевченка. Ч. III., 1926, кн. 10, стор. 257—260) досліджено алітерації, повторення в «Слові» й висновки вжито для критики тексту. Вкажемо ще ст. В. Ржіги—Ярослав Осмомисл в «Слові о полку Ігоревім». Наук. Зб. УАН, 1926, ст. 34—38.

Іншим завданням підпорядковано стилістичний розслід у таких працях, як велика студія Е. Гофмана—Beobachtungen zum Stil des „Igorliedes“, Arch. für Slav. Philol., Berlin. XXXVIII, Band. 1—2, 1922 (s. 89—107)—3—4 Heft, 1923 (S. 228—244). Рец. А. Б. Никольської. Изв. ОРЯС, т. XXX, 1925, стор. 455—470; оцінку див. також у кн. В. Н. Перетца «К изуч. «Слова о П. Игор.»». Стор. 53—54. Праця дістала не дуже прихильних відзивів, але цікаво у ній те, що стилістичну аналізу поєднано з прийомами школи порівняльно-історичної. За таким самим принципом переведено аналізу композиції «Слова» у брошурі М. А. Яковлева «Слово о полку Ігореве і былинный епос, Птгр., 1923, 47 сс. Порівняльно-історичну частину цієї статті визнано за незадовольняючу, див. В. Перетц, там само, стор. 49—53. Зазначимо ще цікаву студію В. М. Отроковського—Тарасій Земка, Южнорусский литературный дьятель XVII в. Сб. ОРЯ. и Сл. РАН. 1921, т. ХСVI, № 2, IV, 122 стр. Тут виявлено шаблони старих українських панегириків. Ця праця однаково відноситься і до порівн.-іст. і до філологіч. школи (виявлення джерел Тар. Земки. Рец. С. Щеглової, Укр., 1924, кн. 1—2, стор. 195).

У ст. С. Родзевича—Сюжет і стиль у ранніх поемах Шевченка «Катерина» і «Слепая» (Шевч. та його доба. Зб. II, 1926, стор. 44—70) переведено порівняльну аналізу між «Катериною» та «Бедной Лизой» Карамзина й «Эдой» Баратинського. Твердження дослідника про композиційну подібність Катерини до Еди мало переконуюче. Порівняльний елемент є і в ст. Б. Навроцького: Т. Шевченко, як прозаїк (порівнюючий розгляд прозової і ліро-епічної композиційної техніки творчості Шевченка). Ч. Ш., 1925, кн. 10, стор. 163—180. Дослідник виявив ознайомлення з теорією композиції, але мало заглибив аналізу, та до того зійшов на естетичну оцінку якості Шевченкових творів, а тим часом це аж ніяк не є завданням історика літератури. Праця Ст. Смаль-Стоцького—До проблеми ритму Шевченкової поезії (Прага, 1925) викликала ст. Б. Якубського—До проблеми ритму Шевченкової поезії. Шевч. та його доба. Зб. II, 1926, стор. 70—83. Критикуючи Смаль-Стоцького, Б. Якуб-

ський зійшов у своїй статті з ґрунту чисто описового та спробував одночасно вжити прийомів порівняльно-історичної методи.

Коли ми відносили наведені праці до школи формально-поетикальної, то мали на увазі лише домінуючий у них елемент, а тим часом впадає на очі, що в деяких з них досить широко вжито також методи порівняльно-історичної. З другого-ж боку варто зазначити, що і серед деяких із праць, які віднесено в нас до школи порівняльно-історичної є такі, що у значній мірі використовують прийоми стилістичного опису (Перетц та інші). Питання поетики цікавлять за наших часів також деяких критиків. Так, напр., у ст. Ю. Савченка про евфронію (Плуж., 1920, № 8—9, стор. 4—8, № 10, стор. 6—11) можна знайти цікавий добір матеріалу з української поезії. Взагалі інтерес до питань поетики у теперішній час дуже великий: популярні журнали систематично вміщують статті на різні теми з поля поетики—досить широко популяризуються досягнення науки.

Підсумовуючи наш огляд спостережень над українською художньою літературою, зроблених у напрямі школи формально-поетикальної, можемо сказати, що досі вдалося охопити ще порівнюючи невеликий обсяг літературних з'явищ. Науковими прийомами школи формально-поетикальної в нас уміє користуватися всього лише лічена кількість осіб. Дозволимо собі зауважити, що надалі не слід обмежуватися на чистих формальних описах-вправах на теми поетики, а натомість варто zarazом шукати зв'язків між стилістичними системами творів, щоб у такій спосіб накреслювати шляхи історично-літературного процесу та створити тверді підстави для дослідження соціології стилів. Тим то ми гадаємо, що внесення порівняльно-історичного принципу, яке ми помітили в деяких авторів, слід тільки вітати.

V. Школа формально-психологічна та психологічна.

В розділі про школу формально-поетикальну ми зазначили деякі статті, що їх написано під значним впливом Потебніянського вчення (Д. Дудар, Ф. М. Самоненко), але ці статті скеровано більше в напрямі не психологічної, а скорше формально-поетикальної школи). Наше літературнознавство взагалі дуже мало використовує Потебневу теорію, і це не зважаючи на те, що існують у нас цілі інституції, що студіюють наукову спадщину Потебні, підходячи, правда, до завдання досить формально.

Чи не єдиним відбитком у сучасному літературознавстві школи формально-психологічної є студія Я. Гординського «Милость Божія», українська драма з 1728 р. (Зап. Н. Т. ім. Ш. у Льв., 1925, т. СXXXV—СXXXVI, стор. 1—42). Автор цієї студії цілком пішов за тими принципами, що їх накреслив Ernst Elster у своїй розвідці Przipien der Literaturwissenschaft, В. II. Halle, 1911. Далі, ніж Ельстер, він не пішов (не використав інших теоретичних праць того-ж напрямку), але проте аналіза навіть у такому вигляді дещо з'ясувала в нашій старій українській драмі.

Чисто психологічний напрям відбивається в статті акад. Ст. Смаль-Стоцького «Чигирин»—ЛНВ., 1927, VII—VIII, стор. 266—279, але тут ми маємо властиво тільки коментар, що пояснює, як треба розуміти поодинокі місця Шевченкової поеми. Такі психологічні інтерпретації більше відносяться до критики літературної¹⁾.

VI. Лінгвістична аналіза художніх творів.

Коли ми маємо до діла з пам'ятками старого українського письменства, яких мова дуже далека від нашої сучасної, то зчаста доводиться давати ве-

¹⁾ Див. ще: Балеї, С. Трійця в творчості Ш. Зб. мат.-природ.-лік. секц. Н. Т-ва ім. Ш. 1925, т. 23—24, стор. 105—133.

лікі коментарі до лексичних, морфологічних та синтаксичних особливостей її. Все це є потрібне, бо тільки правдиво розуміючи старий текст, можна дійти до літературної аналізи. Школа філологічна, що найбільше та найпильніше досліджує текст, дуже багато звертає уваги на чисто-лінгвістичні коментарі до пам'яток письменства. Чимало роблять у цьому напрямі всі взагалі дослідники старого письменства (див. згадані праці ак. В. Перетца, А. Ляценка, Ржіги та інших). Але мимо того у науці є тенденція зближувати літературну аналіз з аналізою лінгвістичною. Свого часу глибоко поставив це питання О. Потєбня,—зараз його розроблюють такі, напр., учені, як російські дослідники Щерба та Віноградов¹⁾. Що правда, скеровують вони аналіз не в психологічному (Потєбня), а більше в формальному напрямі. Українські дослідувачі дуже мало розроблюють теоретично ті проблеми, що їх поставили названі вчені. Натомість у нас здебільшого ставлять собі дуже обмежені завдання та досліджують дрібні питання синтаксис то-що. Можемо назвати такі праці: *Синявський, О.*—Мова творів Гр. Сковороди. Ч. Ш., 1924, кн. 4—5, стор. 248—255, його ж—Дещо про Шевченкову мову. Укр. 1925, кн. 1—2, стор. 100—114; *Сулима М.*—Найяскравіші особливості фрази Шевченкового «Кобзаря». Ч. Ш., 1924, кн. 10, стор. 216—222, його ж—фразеологія Миколи Хвильового (фрагменти). Ч. Ш., 1925, кн. 1—2, стор. 263—290, його ж—До характеристики мови Архипа Тесленка. Ч. Ш., 1926, кн. 5—6, стор. 218—229, його ж—Конструкції з прийменником «по» в Шевченковій мові. Наук. Зб. під ред. ак. М. Грушевського. 1926, стор. 177—190. *Цебенко, В.*—Аналіз мови поезій Йогансена. Ч. Ш., 1925, кн. 4, стор. 216—230. *Довгань, К.*—На давніх позиціях. (Про сучасну укр. літер. мову). Ж. Р., 1925, № 11, стор. 50—55. *Смаль-Стоцький, С.*—Франко і українська літерат. мова. Л.-Н. Вісн., кн. IV, 1926, стор. 131—142. *Ніковський, А.*—Мова «Бурлачки». Див. Нечуй-Левицький, Ів. Бурлачка. Ред. і вступ. ст. А. Ніковського. «Сяйво». 1926, ст. 29—41.

Не можна сказати, щоб уся ця робота не мала ніякого значення для науки: всілякі каталоги словесних форм, звичайно, є річчю корисною—хоч би як довідник. Корисні були-б і словники мови письменників. Деяке значення мають подібні статті й для завдань чисто практичних, власне зараз, коли в нас велику увагу звертають на утворення літературної української мови. Все-ж таки навіть побіжний перегляд тем, що розроблювалися, виявляє, як мало нагадують нам сучасні розправи той глибокий діяпазон, який узяла колись українська лінгвістика, представлена славним іменем О. Потєбні. Замість того, взято в нас однобічний курс на цілковито механічну роботу підрахування форм то-що. Мимоволі згадуються архаїчні і тридцять років тому назад дисертації, як «Еї у Гомера». Тільки деякі статті, як М. Сулими про Хвильового, Смаль-Стоцького про Шевченка, Ніковського про Бурлачку (є спостереження над стилем), можуть зацікавити літературознавця. У цілому-ж доводиться констатувати, що справжньої лінгвістичної школи в літературознавстві в нас зараз немає.

VII. Прийоми наукової методології в сучасній українській критиці.

Літературна критика, існуючи поруч з наукою та аналізуючи з іншого боку дуже часто ті самі літературні з'явища, завжди підпадала впливові різних методологічних шкіл, що панували в науці. Критики, підходячи до аналізу з естетичними, моральними, політичними та іншими критеріями, зчаста використовували прийоми школи порівняльно-історичної, формально-поетикальної то-що. Найбільше елементів науковості зустрічаємо в *науково-критичних портретах письменників*, менш їх у т. зв. *школі ідеологічній*.

¹⁾ Він, напр., розроблював проблему розповіді та інші.

1. *Науково-критичні портрети письменників.* Є в нашій літературі досить значна група критичних статей, що займають посереднє місце між наукою та критикою. У той час, коли наука зараз ставить переважно обмежені теми, дослідники стараються виявити одну якусь сторону літературної спадщини того чи іншого письменника, автори цих статей прагнуть дати загальний образ поета, письменника. До такої портретності прагнули колись старі наші і російські літературознавці. У теперішній час потреба таких узагальнень безперечно відчувається. Особливо-ж бувають вони потрібні тоді, коли, напр., видаються вибрані твори даного письменника. Передмови до видань доручаються в нас або критикам (їх минаємо), або вченим, що совісно ставляться до своїх завдань—подають трохи біографії, трохи формальної аналізи творів, трохи торкаються ідеології, дещо говорять про літературну традицію, дещо про літературне й соціальне оточення та добу, трохи часом аналізують мову письменників та роблять зауваження про текст та видання його, а інколи навіть подають бібліографію питання. Звичайно, не завжди подається все те, що ми тут згадали. Не завжди доводиться мати позаду науково пророблений матеріал і через те автори передмов та нарисів висловлюють міркування та присуди дуже приблизні та зміцнені небагатьма власними спостереженнями. З боку методологічного ця група статей являє собою здебільшого цілковитий еkleктизм, але лейт-мотивом їхнім є настанова на художність, трохи забарвлена естетичними оцінками.

Найцікавішою групою статей, що ми їх застосовуємо до цієї групи, є ті, які можна назвати *критично-біографічними* нарисами, розвинутими в нашій критиці вже давно—стараннями акад. С. Єфремова та тих, хто наслідував його систему. Деякі з критично-біографічних нарисів наближаються до наукового викладу й безперечно будуть правити за відправну точку для дальших дослідів, бо біографія письменників є допоміжною для літературознавця наукою.

За найкращі приклади цих критично-біографічних нарисів треба вважати такі: У вид.—Леся Українка, Твори, т. I. [X.—К.] Книгосп. 1924¹⁾, вміщено вступну ст. *М. Зерова* (стор. VII—X VI), що вийшла також окремим виданням: *Зеров, М.* Леся Українка. Критично-біографічний нарис [X.—К.] Книгосп. 1924. Рец. А. Музички, Ч. Ш., 1924, 8—9, стор. 345—348; Д. Д., ЛНВ, 1924, кн. XI, стор. 185—187. Настанова цієї книжечки—критична: дати загальний образ життя й творчості поета. За Зеровим Л. Українка не є представниця розпачливого «мрійницького» індивідуалізму «гинучих класів»—її індивідуалізм—бурхливий протест «проти кволости й дрімливости громадянства»... (стор. 63). До цього висновку М. Зеров приходить після перегляду біографічних даних і дуже побіжної аналізи образів, тем і мотивів, навіть будови діалогу (гноми, стихомітії), але, користуючись принципами школи формально-поетикальної, раз-у-раз сходить на чисто-естетичні оціночні судження. Річ ясна, що оскільки творчість Л. Укр. до цієї монографії докладно досліджено не було, то висновки й спостереження критика можуть мати значення лише приблизне й бути корисними, як перші підвалини для дальшої роботи. Приблизно того-ж самого типу є монографія *М. Драй-Хмари*—Леся Українка. Життя й творчість. [К.] ДВУ. 1926 (156 сс.; Рец. Ст. Гаєвського. Ж. Р., 1926, № 8, стор. 124—125²⁾). У цій монографії особливо цінна біографія та наявність яernih бібліографічних указівок на критичну літературу, чи не повністю використану автором. Аналіза самих творів більше скидається на коментар до змісту: настанова формально-естетична та до певної міри виявляється стремління до соціологічного трактування.

Значний інтерес має ст. *М. Зерова* про Я. Щоголева—Непривітаний

¹⁾ Рец. на все вид. Михайла М. Див. Нова Гром. 1924, кн. 28—29, стор. 10.

²⁾ Див. ще суперечку: Гаєвський, С. До писань про Леся Українку. Ж. Р., 1925, кн. 10, стор. 105—109; Зеров, М. Перед судом методолога. Ж. Р., кн. 7, стор. 84—91.

Співець, уміщена в кн. — Щоглів, Я. Поезії. Передмова і вибір М. Зерова. [К.] Книгосп. [1926]. Тут (стор. VII—XL) крім біографії можна знайти і вказівки на критику про Щоголева і аналізу мотивів—тем, вірша поета, насиченого инколи ряснотою різної номенклатури (ботанічна та інша), порівняння з Баратинським то-що. Настанова та сама, що й у попередній монографії того ж автора. Змальовуючи загальний образ поета, автор вказує старосвітськість, як властивість його психології (порівн. загальну ідею М. Зерова про відсталість укр. літературного процесу).

Важлива ст. *О. Дорошкевича* про В. Самійленка у кн.: Самійленко, В. Вибр. Твори з переднім словом, примітками і за ред. Ол. Дорошкевича [К.] Книгосп. 1926 (стор. 7—55), додано листи, автобіографію та спогади. Іг. П. Житецького та Мих. Могилянського. Рец. М. Обідного. ЛНВ. 1926, кн. X, стор. 186—189; Б. Якубського Ж. Р., 1926, № 11, стор. 104. У нарисі *О. Дорошкевича* зокрема звернено увагу на громадський гумор Самійленка й є побіжні вказівки на звязок його з літературною традицією.

Значення видання—*Артемовський-Гулак, П.* Твори. Вст. ст. та примітки І. Айзенштока. [Х.] ДБУ, 1927 ми вказували в спеціальній рецензії (Укр. 1927, кн. 4, стор. 195—199). Невеликий інтерес має брош. *Івана Капустянського*: Валеріян Поліщук. Спроба характеристики творчости з портретом, автографом і біографією поета та бібліографічним покажчиком. Х. ДБУ. 1925, сс. 169+2 нен. Критика виявила (Зеров, М. Ж. Р., № 8, стор. 89—90) хиби цієї приятельської характеристики (біографію в ній заміняє автобіографія Поліщука), але вона все-ж таки цікава, як одна з перших спроб монографії про сучасного, правда, далеко не першорядного поета, який дуже вже кричить сам про себе.

Відзначити слід ще докладну ст. *В. Герасименка* про С. Руданського у вид.—*Руданський, С.* Поезії. Вибір і стат. В. Герасименка. [К.] Книгосп. [1927]. Автор подає (стор. V—XLII) і короткий огляд критики про Руданського, і фактичний матеріал з біографії, і побіжний перегляд тематики (балодно-романтичний стиль, народньо-побутові та родинні мотиви, песимізм то-що). Зокрема торкнувся соціальних мотивів та навіть, спробував ужити порівняльно-історичної методи, виявляючи ролю літературної традиції в творчості Руданського й порівнює приказки поета з народнім. Великий вплив на Герасименка справила ідея М. Зерова про консервативний світогляд та запізнений розвиток українського літературного процесу. Це автор ілюструє на Руданському й рівно-ж дає спробу виявити його постать на ґрунті соціально-економічних умовин тогочасного життя. Докладних наукових дослідів про С. Руданського досі не було, отож не дивно, що висновки автора про поодинокі сфери його діяльності не можуть претендувати на наукову точність: загальний образ—портрет Руданського і в цій статті змальовано приблизно, випереджаючи наслідки детального дослідження, цеб-то за методою критики літературної.

До того-ж типу належить передмова Б. Шевелева до згаданого видання творів Л. Глібова.

Зуважимо, що всі названі тут критично-біографічні нариси позначаються далеко більшим об'єктивізмом, ніж, напр., нариси народницького напрямку критиків (див. далі—школа ідеологічна).

До переглянутих нарисів наближаються своєю науково-критичною настановою ті, що в них збільшена увага до поетично-письменницької, цеб-то літературної сторони діяльності за рахунок частини біографічної. Маємо кілька майже переважно літературних портретів. Кілька таких характеристик подав *М. Зеров*: Франко—поет (Див. Франко, Ів. Поезія. Вст. стаття та ред. М. Зерова. [К.] Книгосп. 1925, ст. V—LV; рец. М. Могилянського Ж. Р., 1925, 10, стор. 109—110); Поетична діяльність Куліша (Див. Куліш, П. Поезії. Вибір, ред. і ст.

М. Зерова. [К.] Книгосп. [1927], сс. V—LXIV, Марко Черемшина і галицька проза. (Див. Черемшина, М. Село вигибає. Новели з гуцульського життя. Ред. та вступ. ст. М. Зерова. [К.] Книгосп. 1925, ст. 7—22, є бібліографія); До джерел. Літературно-критичні статті. [К.] Слово, 1926, сс. 131. Рец. Р. Юнака. ЛНВ. 1926, кн. VII—VIII, стор. 358—359). Не маючи змоги спинитися на кожній із названих статей, зауважимо, що в останній книжці М. Зерова є характеристика творчості Олеся¹⁾—супротивна поданій П. Филиповичем у ст., вміщеній у «Вибраних творах» (ред. П. Филиповича. [К.] Книгосп. 1926, стор. VII—XLVII). Не погоджуючись із П. Филиповичем, М. Зеров висловлює думку, що зараз ще рано говорити про смерть Олеся, як поета. П. Филиповичеві належить ще ст.: Спустошена ідилія («Земля» О. Кобилянської) (Див. Кобилянська О. Земля повість. Вст. ст. П. Филиповича [К.], 1926, VII—XXVII). Ця стаття не викликала особливого співчуття в критиці (Рец. Вас. Василенка, Ж. Р., 1926, кн. 9, стор. 121—123). В. Якубському належить стаття—Михайло Семенко (Ч. Ш., 1925, кн. 1—2, стор. 238—262), у якій побіжно накреслено шлях цього поета від наївного символізму до футуризму, панфутуризму та революційного світогляду, при чому звернено увагу на віршування в Семенка. Вкажемо ще дуже поверхову статтю Б. Якубського—Ольга Кобилянська та її новелі. Див.: Кобилянська, О. Новелі. Ред. та вст. ст. Б. Якубського. [К.] Книгосп., 1925, стор. VII—XLI. Рец. В. Десняка. Ж. Р., 1925, ч. 6—7. Стаття А. Шамрая: Творчість О. Васильченка (Ч. Ш., 1926, кн. 4, стор. 178—203) наближається до типу характеристик М. Зерова.—між іншим автор використовує Вальцеля. Гідні уваги статті І. Майдана: Зріст і сила творчосги Павла Тичини (Ч. Ш., 1925, кн. 3, стор. 189—201)—про «Вітер з Укр.»; Літературно-мистецька спадщина В. Еллана (Глобус. 1926, № 1, стор. 18—20). Тут є спостереження над римою, інструментовкою. Деяко цікавого можна знайти у ст. І. Сенченка—Про шаблон, безфабульність та Г. Коляду. Плужан., 1925, № 2, стор. 14—15.

Підсумовуючи огляд усіх названих тут літературних портретів, можемо констатувати, що, не зважаючи на мішаність у їх авторів прийомів наукової аналізи з прийомами чисто критичними, вони мають деякий інтерес для літературознавця. Автори їх переважно добрі знавці нової літератури і те, що вони дали у своїх статтях громадянству, безперечно корисне та значно наближає творчість схарактеризованих поетів до розуміння пересічного українського читача.

2. Школа ідеологічна. Досі переглянуті в нас школи студіювання літератури, мають ту спільну всім їм рису, що вони за основу своїх висновків покладають аналізу тексту, так би мовити, виходять з текстів, з їх критики прийомами школи філологічної, з текстологічних порівнянь творів різних авторів та їх описово-формальної або заразом порівняльної аналізи. Трактуючи в попередньому уступі про наук.-крит. портрети українських письменників, змальовані в електичний спосіб, ми неначе-б то порушили *методологічну* настанову свого огляду, бо ж школи портретної наукова методологія не знає. Роблячи оце відступлення, ми мали на меті не губити того єдиного нерву, що проймає всі названі праці критичний (не науковий) струмок, що їх пронизує. Хтівши бути послідовними, ми мусіли-б різні елементи цих праць віднести до різних шкіл, але тоді втратилася-б неподільна суцільність її, як виявлення інтелектуальних інтересів їх авторів та методологічний еклетизм (наука+критика).

Далеко більше елементів критики літературної є в тій течії українського літературознавства, що її яскравим виразником є старий український літератор ак. С. О. Єфремов. Проф. Л. Білецький відносив ак. С. Єфремова до школи *ідеологічної* й спробував довести генетичний зв'язок методологічної настанови

¹⁾ Цю характеристику передруковано в ЛНВ, 1926, кн. IX, стор. 45—54.

критика з одним із етапів історичної школи, а власне з теорією Дашкевича, яку він називає також *ідеологічною*¹⁾. Це, однак, правдиво тільки з психологічного боку, оскільки і С. Єфремовим керували ті принципи, що в них вірив Дашкевич. Насправді різниця між обома літературознавцями надто велика: Дашкевич, ідучи слідами європейської науки, так поширив суму вживаних методологічних прийомів, що його постать аж ніяк не вкладається в рямці школи ідеологічної, входячи до неї лише одною своєю стороною. Свої погляди акад. С. О. Єфремов не раз висловлював у пореволюційних виданнях, а власне, в третьому вид. «Історії українського письменства» (У Київ, 1927) і потім нещодавно в четвертому (Київ—Ляйпціг. 1924²⁾). За С. Єфремовим історія літератури насамперед повинна давати історію ідей, що виявлялися в творчості. У акад. С. О. Єфремова є, так би мовити, улюблені ідеї, за якими він стежить, оглядаючи літературу в цілому й творчу путь кожного поодинокого письменника. Це, по-перше, визвольна демократична ідея, по-друге, визвольна національна і, по-третє, поступова течія народності в змісті й формі, а, насамперед, у літературній мові. Проф. Л. Білецький має рацію, кажучи, що ці самі ідеї акад. С. О. Єфремов проводить і в своїх монографіях: *Коцюбинський*. Кр. біогр. нар. з додатком автобіогр. [К.] Слово. 1922³⁾; *Карпенко-Карий* (Ів. К. Тобілевич). Крит. біогр. нарис. К. Соробкоп. 1924, стор. 114. (Рец. Р. Нова Гром., 1924, кн. 23, стор. 31—32; П. Тихого, Ч. Ш., 1924, кн. 4—5, стор. 394—395); *Страчене життя* (Див. вид. Тесленко, А. З книги життя за ред. й з передм. С. Єфремова [Од.] ДВУ. 1925, стор. III—XXI, рец. О. Дорошкевича. Ж. Р., 1925, № 10, стор. 110—111); *Іван Левицький-Нечуй*. К., Слово, 1925, сс. 190. (Рец. Ков.-Кол., Г., Ч. Ш., 1925, кн. 8, стор. 236—237; М. Марковського, Укр., 1925, кн. 6, стор. 148—150. Див. ще ст. О. Барвінського. Почини письменницької творчості у Неч.-Лев. ЛНВ., 1926, кн. 3, стор. 233—238). *Іван Франко*. Кр. біогр. нар. Вид. друге, з додатками. [К.] Слово 1926, сс. 252⁴⁾; *Самотній співець* [Руданський] (Див. Кримський, А., акад. та М. Левченко, Знадоби для життєпису Ст. Р. 1926, стор. 3—7)⁴⁾.

Коли взяти наприклад, працю акад. С. Єфремова про К. Карого, то можна легко бачити, що в ній критик головню простежує те, як з Карпенка-Карого став свідомий Українець, свідомий поступовий громадянин та театральний діяч. Трохи в тіні залишається в С. Єфремова, під якими впливами розвивався Карпенко-Карий, як драматург,—характеристику його драм подано тільки—за допомогою характеристик типів—з цитатами, супроводженими замилюванням критика до тих ідей, речником яких був Карпенко-Карий-письменник, і вже зовсім мало подано матеріялу для характеристики К.-К. яко автора—діяча сцени. Багатьма сторонами праці акад. С. Єфремова стосуються більше до публіцистичної критики й надзвичайно цікаві для історика літератури: власне для того, щоб установити, як реагували на творчість наших письменників представники українського демократичного народництва. Виступаючи в своїх працях, яко представник ідеологічної школи, найбільше, як критик, акад. С. О. Єфремов дав проте праці цікаві старанним добором біографічного матеріялу, що в значній мірі доповнений власними споминами (про Карп.-Кар., Тесленка,

¹⁾ Білецький, Л., назв. кн., стор. 167—169.

²⁾ Див. ще підручник С. Єфремова—Коротка історія укр. письменства, вид. II, 1925, кн. I, стор. 92—95. Рец.: Б. Р. в ЛНВ, 1925, кн. I, стор. 92—95; Д. Ревуцького—Книгар., 1919, ч. 21, стор. 1378—1382; відповідь С. Є. останньому: «З приводу однієї рецензії», див. Книгар., 1919, № 21, стор. 1378—1382.

³⁾ Є ще вид. «Заг. Библ.» Липськ., 1925. Див. рец. Р. Бжеського—ЛНВ, кн. II, стор. 184—187.

⁴⁾ Див. ще ст. С. Єфремова: Пропаща сила. Анатоль Свидницький (В кн. Свидницький, А. Люборацькі: Семейна хроніка. Під ред. з передм. акад. С. Єфремова. «Час», 19., стор. 3—14); його ж: «Без синтезу». До життєвої драми Куліша. Зап. УАН, 1923, кн. IV, стор. 58—79.

Франка, Коцюбинського й инш.). Історикові врешті неважко виділити елементи тенденційности, що проймають цей фактичний матеріал і використати все потрібне. Повний інколи брак інших загальних оцінок і велика ознайомленість С. Єфремова з бібліографією питань, піонерство його що-до багатьох авторів, яких він сам іноді, так би мовити, відкривав для суспільства й висував на літературне поле, роблять деякі праці його першоджерелом, відправною точкою, з якої виходили й будуть виходити дослідники, що користуються іншими методами, дослідники—не з табору критики. У деяких своїх працях С. Єфремов значно підпав впливові новітніх течій у літературознавстві і, напр., у монографії про Коцюбинського постарався підсилити виклад тих місць біографії письменників, які особливо потрібні для історика письменства (лектура Коцюбинського (стор. 78—79), а користуючись зі своєї широкої ерудиції, висловив цікаві міркування про звязок Коцюбинського з літературною традицією й сучасними йому течіями в літературі. (Див. міркування про звязок К. з школою Золя-Мопасана, з «Андрейвічиною», стор. 88—89). Звичайно, ці міркування не прибрано в цілком науковій формулі, але по-за тим, вони безперечно мають інтерес для дослідника і виявляють нову нотку в творчості С. Єфремова, що її в додаток до міркувань проф. Л. Білецького треба відмітити. Впадає на очі одна основна риса монографії акад. С. Єфремова.—Всі вони писані в формі «Критично-біографічних нарисів» про того чи іншого письменника, і ці нариси так само, як і попередю обговорена група критично-наукових портретів, прагнуть намалювати загальну постать, образ поета-письменника. Але підступ до кожного письменника в першій мірі біографічний—аналіза-ж творів тільки ілюструє здобуті з біографії дані й не становить основного завдання. В цьому ми вбачаємо непогодженість праці цього критика з науковим літературознавством—для історика літератури біографія письменника править лише за допоміжний засіб, потрібний для дослідження самих літературних творів.

Критично-біографічним нарисам на зразок С. Єфремова дуже повелося в українській популярно-науковій критиці. Важко дати серйозну студію, що вимагає спеціального знання методології і натомість легше підібрати біографічні дані та вкласти їх у готову форму, вироблену хоч би С. Єфремовим. Дуже рідко ці критично-біографічні нариси мають науковий характер, рідко позначаються вони бібліографічною повністю й об'єктивністю викладів. Не маючи достатнього досвіду, біографи подають або випадковий матеріал, або допускають явні пересади, перебільшення, удаючись до красних слів, старомоднього патосу й ліризму.

Серед цих насичених ліризмом кр.-біографічних нарисів характерною є книжка критика А. Музички—Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість [Од.] ДВУ. 1925 (Рец. М. Марковського, Укр. 1926, кн. 1, стор. 156—158; М. Зерова, Ч. Ш. 1925, кн. 6—7, стор. 327—330). Автор її старався дати образ Лесі Українки в світлі доби 90-х рр. XIX ст., але не випередив ак. С. О. Єфремова з боку методологічного (І С. О. Єфремов висвітлював письменників, беручи на увагу умови громадського життя). В А. Музички ми зустрічаємо три тих самих ідеї, що вони є й в ак. С. О. Єфремова. Він старався виявити визвольню-національну, визвольню-демократичну ідею в житті і поступову течію в змісті творів Лесі Українки, але, порівнюючи з Єфремовим, у дусі сучасности, більше спинявся власне на демократизмі, підновляючи-ж підхід С. Єфремова, Лесю Українку представив він у своїй монографії, як послідовного марксівеця, мало не комуністку. Тенденція Єфремова всюди знаходить демократизм у Музички прибрала форму марксизм. Пересади в освітленні помічено було вже при самім виданні праці А. Музички (М. Кулішем), потім С. Гавзським у ст. «З писань про Лесю Українку» (Ж. Р., 1925, кн. 10, стор. 105—109) і нарешті Б. Якубський наочно виявив хибність логічної системи автора, що основне твердження своє висловив не як висновок з фактичного матеріалу,

а як бездоказове твердження засноване на самих гіпотезах, підсилені лише характерними словечками «мабуть», «певне». Якубський вповні має рацію, проводячи думку, що з багатьох *мабуть* у сумі не може вийти одного *напевне*. Методологічна техніка критика далеко відстає позаду від. С. Єфремова, який не допускав у своїх монографіях таких великих перебільшень.

Трохи випереджає першу працю А. Музички кн. його «Шляхи поетичної творчості Івана Франка». [Од.] ДВУ. 1927, 200 сс. Рец. М. Марковського. Укр. 1927, кн. 3, стор. 188—190. Тут значно ослаблена одмічена в нас тенденція обов'язково знайти в письменника ті ідеї, які хотів знайти сам критик. Не маючи змоги докладно спинитися на цій праці, можемо констатувати деякий відхід автора від тої позиції, яку він зайняв у першій книзі. Взято, так би мовити, курс на наукове тлумачення Франкової ідеології на підставі зіставлення думок, висловлених Франком у творах і у теоретичних статтях. Зокрема, варто відмітити спробу А. Музички виявити зв'язок прозової творчості Франка з науковою прозою сучасних Франкові вчених-економістів. Що-правда таке зближення зроблено в кн. не вперше та побіжно, все-ж-таки почувується праця про першоджерелах, якій бракує проте наукових прийомів у зіставленнях. Зате зовсім слабкі короткі міркування А. Музички про форму Франкових творів—питання, яке годі розв'язати на 9-х сторінках (191—200). Завдання дослідника не реабілітувати Франка, яко поета, від нападів попередніх критиків, а найперше дослідити його творчість. Ідучи не цим останнім шляхом, А. Музичка обрав собі путь не вченого, а критика.

Для характеристики ідеологічної школи на Україні добре надаються старі статті М. Плевака: Григорій Квітка-Основ'яненко. З нагоди 55-ліття з дня смерті (8/VIII 1918). Наше Мин., 1918, ч. 2, стор. 3—25; Іван Франко, 1856—1916 (Дяв. Воа Constrictor. З предм. М. Плевака. К. ДВУ. [1920], стор. V—XXVIII). У першій із цих статей звернуто особливу увагу на громадську діяльність Квітки та його національні погляди. Під зглядом двох основних принципів (національність та народність) М. Плевака старався виправдати письменника, ідеалізувати його постать як людини й громадянина. Аналізу творів замінюють відозви критиків (головн. чин. С. Єфремова). Добір матеріалу є самостійний елемент праці М. Плевака.

Недавня праця М. Плевака Микола Чернявський (В тридцятилітній ювілей його літературної діяльності) (Ч. Ш., 1925, кн. 11—12, стор. 237—267; 1926, кн. I, стор. 206—240) теж побудована на зразок критично-біографічних нарисів, але виявляє деякий відхід від прийомів ідеологічної школи (подано біографію, огляд мотивів, докладні бібліографічні вказівки).

З інших значніших праць ідеологічної школи вкажемо ще брош. Д. Дорошенка—П. О. Куліш. Його життя й літературна, громадська діяльність. У Києві. «Просвіта», 1918 (Рец. П. Зайцева. Наше Мин., 1918, ч. 3, стор. 190; М. Могилянського. Книгар, 1918, ч. 11, стор. 657).

До школи ідеологічної проф. Л. Білецький відніс, правда з деяким обмеженням, працю М. Возняка «Історія Української літератури». У Львові. Просвіта. Т. I., II, 1920; т. III, 1924 (Рец., František Tichý, Slavia, 1923—1924, госп. II, sec 4, стор. 766—763; М. Марковського, Україна, 1927, кн. 6, стор. 167—172). Дійсно, коли взяти на увагу деякі теоретичні висказування М. Возняка та ще вказану М. Марковським застарілість методи викладу, що нагадує Незельонова то-що, то доведеться визнати рацію методологічного означення проф. Л. Білецького. Треба проте взяти на увагу ще й інші моменти.—М. Возняк, невтомний робітник у галузі літературознавства, дав науці велику силу публікацій невідомого матеріалу (вірші, то-що). З бібліографією питань, які ввійшли в обсяг його трьохтомової праці він виявив велике знайомство та використовував для підсумовуючого огляду наслідки студій учених різних методологічних напрямів. Власні його переконання зрештою не так силь-

но позначилися на науковій роботі,—отож у цілому його «Іст. Укр. літератури» далеко виходить за межі школи ідеологічної¹⁾.

Писані в напрямі ідеологічної школи статті—дуже поширене з'явище в сучасній українській критиці (В. Щепотьєв та інші).

Ілюструючи ідеологічну школу, як вона виявила себе на протязі десятирічного періоду, ми спинилися на тих працях, що дещо вносять у науку²⁾, не зважаючи на те, що методологічні принципи школи в цілому не є науковими (критика літературна). У дійсності-ж праць того самого напрямку є дуже багато. Було-б помилково гадати, що всі вчислені автори є свідомими речниками певних принципів у тому розумінні, як це звичайно говорить про «школу Веселовського», «школу Шахматова», то-що. Обираючи собі за форму критично-біографічні нариси, побудовані на зразок характеризованих у цьому розділі, звичайно роблять це, так би мовити, несвідомо, не задумуючись ні над старими, ні над новими методами,—йдуть за традицією старих шкільних підручників й популярно-критичної літератури,—одно слово, користуються тими усталеними формами мисли, печать яких ще тяжить над нашим суспільством.

Все-ж таки з переглянутого матеріялу можна бачити, що ідеологічна школа чимало зробила і для науки (біографія, бібліографія, нові матеріяли). Вживаний цією школою прийом ідеологічних (не текстологічних) зіставлень не є те саме, що дає порівняльно-історична школа, але в наслідок певного перегляду результатів цих зіставлень за принципами наукової методології, можна одержати обов'язкові до прийняття наслідки. Таким чином і в даному разі праця ідеологічної школи не пішла на марне. Цінний є і той перелом, що ми його зазначили в представників школи ідеологічної. Не забудьмо і того, що багато висновків школи ідеологічної без посилянь, а іноді і з посиляннями приймається і іншими школами в літературознавстві³⁾. Тенденція обов'язково знайти в даного письменника або в даній добі те, чому сам віриш, зневажати в минулому те, що не подобається й милуватися тим, що подобається, заступило прагнення виявити діалектику історичного процесу в галузі літератури, зрікшись оціночного критерія. Підвалини до цього поклала школа соціологічна.

Підходячи до характеристики тих праць, що їх можна застосувати до школи соціологічної, мусимо оговоритися, що маємо до діла з сучасним матеріялом, аналіза якого викликає багато труднощів. Оминуті труднощі далеко легше, коли, напр., іде мова про давні, цілком вже усталені, прийомні шкільні порівняльно-історичної, філологічної то-що. Там ми мали за собою добре визначену історичну перспективу і методологічну проробку в різних нарисах з методології,—тут говоритимемо про принципи, які перебувають (що-до літератури) лише в процесі становлення. Тим то ми ані трохи не можемо претендувати на вичерпну характеристику сучасної соціологічної школи.

VIII. Школа соціологічна.

Ця школа почасти продовжує, почасти руйнує ті традиції, що їх розвивала низка попередніх шкіл (порівн.-істор. ідеологічної й инш. старих), що їх проф. Л. Білецький об'єднує під спільною назвою школи історичної: розгляд з'явищ літературних у зв'язку з добою, інтерпретація їх у зв'язку з соціально-економічними умовами життя даної доби, в зв'язку з розшаруванням суспіль-

¹⁾ Див. прихильну оцінку підсумку про «Сл. о П. Іг.» у кн. В. Перетца. «К изуч. Сл. о П. Іг.», стор. 29.

²⁾ Вкажемо ще: Дорошенко, В. Д-р. Іван Липа. ЛНВ., 1924, кн. 1, стор. 82—86 (біогр.). Стодоля, П. Пам'яті Архипа Тесленка (3 нагоди 15-річчя з дня смерті). Ж. Р., 1926, кн. 7, стор. 41—47. (Є нові мітеріяли).

³⁾ Див. наприкл.—Коряк, В. Нарис іст. у. літ., 1925, стор. 294—295, також визначення обсягу школи Котляревського, то-що.

ства на певні громадські угруповання, чи то за принципом культурного чи маєткового, власне соціального й політичного становища в межах даної державно-політичної одиниці, даної нації. Іноді (непопередно) береться на увагу факт поділу суспільства на класи, літературний процес розглядається, як частина загального історичного процесу, як певна функція соціального життя даної доби. Береться на увагу теорія Тена та еволюційна теорія в чистому вигляді або з настановою на діалектичний розвиток, як принцип розвитку взагалі. (Гегель, Маркс, Енгельс), зокрема-ж розвитку процесу літературного.

Вимога соціологічного трактування літературного процесу в цілому застала наших літературознавців невідготованими. Дві речі є потрібними для соціологічного трактування літературних з'явищ: по-перше—добре знання історії та соціології, по-друге—самої літератури і при тому, не тільки так, як знає її всякий освічений amator художнього читання, а розбираючись у всіх подробицях та деталях, усвідомлюючи не почуттям, а розумом динаміку розвою літературних з'явищ (літературні впливи) та всієї цілюкупності технічних прийомів, за допомогою яких письменники роблять особливі відчутними ті ідеї та їх мистецькі прикраси, що містяться в творах різних епох та літературних напрямів, що їх стилі літературні є лише частиною загального стилю доби. Отож, коли історики скоро по революції зорієнтувалися в нових завданнях своєї дисципліни, літературознавці зрештою були невідготованими найперше що-до питань історичних та соціологічних, як передумови будь-яких соціологічних узагальнень. Численні дослідження над старим українським письменством, проваджені школами філологічною та порівняльно-історичною вже давно підготували ґрунт для перших підсумків соціологічного порядку (звичайно всіляким розшукуванням є широкі поле, розвиток науки не знає кінця). В гіршому стані перебувала історія нового українського письменства, що перед революцією переживала кризу з огляду на панування в нас ненаукових напрямів у літературознавстві (Згадаймо, що критики Айхенвальд, Мережковський у Росії успішно конкурували з університетськими професорами, а на Україні панувала школа ідеологічна та естетична критика). Ця обставина і досі стоїть на перешкоді до наукових узагальнень соціологічного порядку в галузі історії нового українського письменства, що і досі ще не стала наукою в повному розумінні цього слова. Це проте не значить, що зараз ми мусимо відмовитися від усяких спроб соціологічного студіювання, брак же літературознавців з соціально-історичним світоглядом є перешкодою тимчасовою.

Єдиним у нашій науці винятком дослідів, що в них виявляється сполучення історії та соціології з літературознавством є монументальна студія акад. М. С. Грушевського: *Історія української літератури*. Т. I—V. Київ—Льв. 1923—1927. Тут охоплено літературу (і нар. слов.) старої доби. Хоч як багато працювали над її висвітленням дослідники, та проте багато залишалося до певної міри загадкою, і акад. М. Грушевському довелося йти майже непротореними шляхами в розділах про XIII—XIV вв. т. (V) та ин. Праця акад. М. С. Грушевського над узагальненням літературного процесу на Україні, як це і зазначено в передньому слові до першого тому, є продовженням давнього інтересу автора до історії українського письменства й народної творчості (див. *Іст. Укр.-Руси*), як першорядної соціальної функції і многовартного джерела для пізнання соціального і культурного життя (т. I, ст. 4). У тому-ж першому томі виразно зазначено, що «Історик літератури мусить поставити собі завданням дослідити поетичну творчість не тільки як соціальний факт, але як і соціальну функцію громадянства: що вкладає сюди громадянство в різних стадіях своєї еволюції, яку службу несе ся функція в сумі громадського життя і як відбиває на собі се жите» (стор. 20).

Соціологічна настанова не є випадковим моментом в науковій творчості історика України-Руси. Це є продовження давніх інтересів ученого до соціоло-

гії, тепер заглиблених. Соціологічний принцип послідовно переведений у всій праці, і досить буде послатися, напр., на розділ «Клясовий характер старої церковности і книжности» (т. II, стор. 15—21), щоб у цьому переконатися. Повна характеристика соціологічної методи акад. Грушевського, визначення її основ у зв'язку з європейськими течіями в галузі соціології вимагали б спеціального дослідю. Поділ на періоди, за якими проводиться виклад—той самий, що і в «Іст. Укр.-Руси». Тут варто пригадати, що зараз в українській науці прийнято запропонований свого часу акад. М. С. Грушевським принцип викладу історії Східних Слов'ян, розрізняючи народи та їх території (порівн. стару схему Карамзіна, що і зараз доживає свій вік у деяких російських істориків—прихильників «общерусского» принципу—всупереч науковій істині). Оця схема послідовно переводиться і в «Іст. Укр. Літ.»: пильно виділено з пам'яток все, що стосується власне України, її народу та території. Наукова критика високо оцінила працю акад. М. Грушевського, що є не лише підсумком, але zarazом містить у собі велику силу нових помічень і міркувань про поодинокі шаблі літературного процесу, про поодинокі письменників та їхні твори (Див. рец. акад. В. Перетца на т. I—III. Україна, 1925, кн. 4, стор. 158—165; М. Марковського (на т. V, вип. I-й. Укр., 1927, кн. 3, стор. 183—187)¹). Відзначено і те, що у викладі акад. М. Грушевського (в зв'язку з історією) старе письменство виглядає цікавою дисципліною—зовсім инакше, ніж це було в старих курсах, що здатні були відбити всякий інтерес громадянства до нашого минулого в літературі. Самостійні досліді (кожна тема, кожен письменник правлять за маленьку розвідку), що містяться в «Іст. Укр. Літер.» акад. М. Грушевського виявляють широке використання принципів порівняльно-історичної школи й сполучені з спостереженням над стилем літературним.

З інших праць акад. М. С. Грушевського вкажемо відому статтю «Соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчости». (Укр., 1927, кн. 1—2, стор. 9—38). Аналізу світогляду П. Куліша тут переведено соціологічною методою.

Виклад історії українського письменства в зв'язку з соціально-економічними умовами життя за наших часів став принципом *sine qua non* усякого ширшого підсумку. Не так наукове, як громадське значення (по них вчиться нове покоління), мають популярні підручники історії української літератури з ухилом до соціологічного трактування (почасти марксіського). Найбільше поширеною є книжка: *Дорошкевич, Ол.* Підручник історії української літератури. [X.—K.] Книгосп. 1924²) (третє вид. 1927) та його-ж: *Українська література.* [X.] ДВУ. 1927 (друге вид. 1928 р.³). Зазначимо ще бр. *М. Сулими*—Історія українського письменства. X, ДВУ, 1923. Конспект⁴). Виклад історичної частини у цих спробах провадиться звичайно за найголовнішими сучасними історичними підручниками (Покровського, Яворського) й небагатьма монографіями, оригінальні спостереження над самою літературою трапляються, а загальна настанова соціологічна (у принципі) та формально-поетикальна, але виклад не науковий—догматичний та забарвлений естетичними оцінками⁵).

Має інтерес ще спроба загального огляду історії української літератури *В. Коряка*: Нарис історії української літератури. Література предбуржуазна [X.] ДВУ, 1925, (друге вид. р. 1927).—В названих у нас статтях В. Коряка й Б. Якубського намітилася, запозичена в істориків тенденція розуміти історію

¹) Були і інші рецензії—на томи змісту етнографічного. М. Марковського (на т. IV) Укр., 1926, кн. 1, стор. 144—147.

²) Рец. *Л. Филиповича*. Нова Гром., 1924, кн. 30, стор. 36.

³) Рец. *В. Сильченка*. Шл. Осв., 1923, № 7—8, стор. 246—249.

⁴) Рец. *М. Йогансена*—Книга, 1923, ч. 3, стор. 33—34, В. Дорошенка, ЛНВ., кн. VII—IX, стор. 337—338.

⁵) Підручники *Ол. Дорошкевича* ми оцінювали на стор. «України», 1926, кн. 2—3, стор. 209—218.

суспільства як історію класової боротьби, а весь історичний процес уявляти собі не як еволюційний, а як діалектичний розвиток. «Нарис» В. Коряка є спробою вхопити ритм цього діалектичного розвитку в одній із надбудов—літературознавстві. Нову книжку (доведено її до доби Шевченка включно) свого часу привітали, як «першу марксівську історію української літератури» (Див. рец. А. Ковальського. Культ. і Поб. 1925, № 35, стор. 2). «З мистецтва, за В. Коряком, є своєрідна організаційна форма відбиття пануючої в певну добу психології та ідеології. Ця мистецька форма становить т. зв. стиль у мистецтві..., що є заразом і формою і змістом його». Історію літератури В. Коряк розуміє, як історію ідеології (частина ідеологічної надбудови в відбитті мистецтва слова (стор. 12) і поділяє її не на періоди зміни формальних літературних течій, а відповідно до змін матеріальної бази кожної ідеології, при чому заявляє, що історія літератури та історія соціальна є лише двома боками єдиного процесу: боротьби зі стихійними силами природи людського суспільства, поділеного на класи (стоя. 12). В. Коряк поділив історію українського письменства на періоди, пристосовавши схему, що її приймають тепер історики-марксісти (Доба родового побуту, раннього феодалізму...). На протязі всього нарису автор стремів виявити діалектичний розвиток літературного процесу, соціологію літературних стилів (велику увагу звернено на форму) й відбиття в літературі життя та класових взаємовідносин. Автор не претендував на науковий марксизм («З автора лише газетний робітник»), і дав скорше хрестоматію, ніж історію літератури. Не зважаючи на деяку поверховість історичної та власне літературної¹⁾ сторони праці, з огляду на вперше в загальному курсі вжитий новий принцип, книжка здобула значення більше, ніж звичайна публіцистична розправа—оцим своїм стремлінням до об'єктивізму розуміння літературного процесу, який є щось інше, ніж традиційне в нас замилювання й естетичне любування в утворах мистецтва, а воно ще й досі здебільшого заміняє дослідження²⁾.

Наслідкування В. Коряка можна зустріти в популярному підручнику А. Шамрая—Українська література. Стислий огляд [Х.]. Рух [1927], друге вид. 1928 р. 209 стор. Книжечка мало що нового вносить в літературознавство³⁾.

Інший характер мають науково-популярні коментарі до літературних творів, характерною рисою яких здебільшого є настанова на історичні узагальнення сучасних істориків.

Рідко пишуть подібні коментарі фахівці-історики. Інтерпретацію ідеології письменників, яко представників певних верств суспільства у зв'язку з економічною історією України спорадично (тільки що-до деяких письменників) спробував був дати проф. М. Е. Слабченко в «Матеріях до економ.-соціальн. іст. Укр. ХІХ ст.» І—ІІ. [Од.] ДВУ. 1926—1927. Що-до старої доби деякі зауваження є в «Нарисі іст. України М. І. Яворського (Друге вид., ч. І—ІІ. (Катеринослав) ДВУ. 1925. Вкажемо ще ст. О. Гермайзе «Чорна Рада» (в кн. Кулш, П. Чорна рада. Хроніка 1663 р. Ст. й ред. О. Гермайзе. К. Книгосп. 1925 (стор. VII—XXXI; рец. М. Зерова. Ж. Р., 1925, № 10, стор. 102); Ол. Рябініна-Скляревського—Козаччина й І. П. Котляревський (Укр. 1926, кн. 2—3,

¹⁾ Докладно ми спинялися на цій праці в рец.: Україна, 1926, кн. 2—3, стор. 209—218.

²⁾ Для характеристики поглядів В. Коряка на літературу (крім названих у першому розділі) можемо вказати ще статті його: Між двома класами (творчість В. Стефаніка)—див. Стефанік, В. Кленові листки. [Х.] ДВУ. 1924, стор. 5—28; Поет української інтелігенції М. М. Коцюбинський. Х. Книгосп. 1923. Це є статті, що більше відносяться до категорії критики літературної.

³⁾ Див. рец. М. Марковського. Укр. 1927, кн. 4, стор. 184—188. (Настанова книжки формально-соціологічна).

стор. 159—163); *Р. Заклинського*—Громадський і політичний розвиток Галичини і Іван Франко (Див. Іван Франко. Збірник. За заг. ред. Лакизи—Филиповича—Кияниці. [К.] Книгосп. [1926], стор. 45—122(2)¹). Всі ці статті безперечно корисні, як угрунтовані висновки фахових істориків і дають підстави для з'ясування історичного тла та соціального типу авторів, але літературний твір потребує рівнобіжної аналізи його мистецьких особливостей (не лише історичного коментаря).

Названі в нас перед цими, переважно історичного змісту, працями підручники однаково інтерпретували зміст і форму літературних творів (висловлюємося старими термінами).—Соціологічну інтерпретацію виключно ідейного змісту творчості окремого письменника дав *А. Річицький* у своїй книжці «Тарас Шевченко в світлі епохи» (Публіцистична розвідка. Вид. друге [Катеринослав]. ДВУ. 1925, 228 сс., перше вид. р. 1923. Соціологічні погляди *А. Річицького* зрештою ті самі, що й *В. Коряка*, але не узгляднявав він стилю епохи, зокрема стилю літературного. Автор розвідки спробував був глянути на Шевченка «через промінь світла від його епохи й суспільної верстви» (стор. 5), розкриваючи під Шевченком його суспільно-історичний ґрунт. Значення Шевченка визначено в формулі—був він «борцем за визволення соціальної верстви матери сучасної робітничої класи, тієї верстви, що своє здобуває лише в боротьбі цієї класи проти капіталізму і в поваленню його». Інакше кажучи, з Шевченка був співець передпролетаріату. Так крізь призму марксістської аналізи, подано було спробу вирішити важливе питання про соціальні коріння творчості Шевченка, виявити ту функцію, яку ця творчість виконувала в умовах життя певної історичної доби, але-ж основний висновок *повторений* був *А. Річицьким* за *В. Коряком*²). Критика відмітила це, а також дорікала авторові незнанням історії (*О. Гермайзе*, Нові непорозуміння з Шевченком Укр. 1925, кн. 1—2, стор. 170—178), неправильно з боку марксістського аналізу суспільних відносин доби та навіть неправильним розумінням *Маркса-Енгельса*, на яких автор посилався. Критики з літературознавців дорікали *А. Річицькому* головним чином за твердження про «мужицтво» Шевченка, що на їх думку, не виправдується з огляду на цілу низку даних³). Автор називає свою книжку публіцистичною розвідкою й уже тим самим не претендує на науковість, але все-ж таки зазначити варто настанову в ній на марксістську методику, хоч би поки-що втілену в форму критики публіцистичної. Як публіцист, він зовсім не міг взяти на увагу таку важливу річ, як стилістичні прикмети Шевченкової творчості та літературні впливи на нього, а про ідеологію судив, минаючи наукову аналізу тексту.

Сполучити елемент соціально-історичного та літературного коментаря спробував був *О. Дорошкевич* у ст.: *Борислав сміється* (Розділ з іст. раннях худ. спроб. Франка-соціаліста)—див. Франко, Іван. Твори виготовував до друку *І. Лизанівський*. За заг. ред. *С. Пилипенка* Х.—К. Книгосп. 1926, стор. V—XLV; рец. *П. Филиповича* Ж. Р., кн. 5, стор. 119—120. У другій ст. того-ж автора—*Іван Тобілевич* (*Карпенко-Карий*) (1845—1907), вміщеній у кн. *Тобілевич, І. (Карп.-Карий)* Вибр. Твори, 3 передн. сл. прим. і за ред. *О. Дорошкевича* [К.] Книгосп. 1925, стор. IX—VIІ (рец. *М. Могилянського*. Ж. Р. 1925, (№ 6—7, ст. 139—132) теж взято виразний курс на соціологічну інтерпретацію творчості драматурга й виявлення його соціального типу. Те-ж саме—

¹) Вкажемо ще популярну ст. *А. Ковалівського*—Історичний коментарій та економ.-соц. з'ясування літературного твору. Див. Коцюбинський, *М. Fata Morgana*. Юв. Комент. вид. [Х.], ДВУ, 1926, стор. 167—207.

-) *Коряк, В.* Шевченко в поколіннях. Вісти, 1921, № 39, додаток.

³) *Дорошкевич, Ол. Ш.* в соціал. оточ. Див. Шевч. Зб. I, 1924, стор. 42; *Филипович, П.* До студіювання Шевченка та його доби. Див. Шевченко та його доба. Зб. I, 1925, стор. 7—37.

у ст.ст. *Ол. Дорошкевича*: Володимир Самійленко на тлі 80-х років (Ч. Ш., 1925, кн. 11—12, стор. 213—236). Соціяльне коріння творчості *Л. Мартовича* й його літературну постать (інтерпретація гумору за Слонімським, Фройдом, то-що) методами мішаними—науковими й критичними (естетична критика) спробував був змалювати М. Могилянський у ст.—*Лесь Мартович* (у кн.—*Мартович, Лесь, Вибр. тв. Ред. та вст. ст. Мих. Могилянського.* [К.] Книгосп. (1926). Вкажемо ще ст. *О. Попова*—Михайло Коцюбинський (Ч. Ш., 1923, кн. 2, стор. 183—198), популярну змістом, але цікаву, як на час її надрукування, підкресленням зв'язку Коцюбинського з РУП'ом та ст. *В. Десняка* «Великий Каменяр» (Ч. Ш., 1926, кн. 5—6, стор. 165—204), в якій використано чималу літературу про Франка. Окремо поставимо ст. *Б. Якубського*—Життя та творчий шлях Панаса Мирного (Мирний, П.—І. Білик. *Хіба ревуть волі...* Роман, вид. друге. Ред. та вст. ст. Б. В. Якубського [К.] Книгосп. 1926, стор. VII—LXXXI; перше вид. р. 1925. У огляді літературознавства за р. 1926 (Укр., 1927, кн. 3) ми вказали значення літературної аналізи, поданої в цій статті. Серйозну постановку питання про соціяльні коріння творчості П. Мирного й побіжну літературну характеристику можна знайти в ст. *Б. Якубського* про П. Мирного (На «вітанку революції») у вид.: *Лихо давне і сьогочасне.* [Х.] Книгосп., 1925, стор. II—XXIII.

Переглянуті в нас популярно-наукові статті та підручники розраховано переважно на масового читача й відповідно до того в них немає великого заглиблення ні соціологічних, ні літературних проблем. Зі змісту багатьох із них видно, що самі автори вважають себе за представників соціологічної (деякі за марксістів) школи, хоч об'єктивна критика не всіх цих авторів погодиться вважати за таких, що справді вміють орудувати методом. Запроваджуючи названі статті до школи соціологічної, ми мали на увазі не стільки вказати, хто з літературознавців є дійсний соціолог мистецтва, як зазначити наявність у багатьох працях (а не осіб) зосередкованости на соціологічних проблемах літературознавства, виявленій поки-що в незакінченій науковій формі.

IX. Історія української критики.

Історія української критики має для історика української літератури велике значення і як самостійна дисципліна й також тому, що допомагає поставити дане літературне з'явище та й письменника на соціяльний ґрунт. Мало просто ознайомитися з самими літературними пам'ятниками—важливо знати як розуміли той чи інший твір за різних обставин соціяльного життя, чим власне, в якій мірі та якими саме своїми елементами причаровував він різні прошарування громадянства. Не можна сказати, щоб за десятирічний період нічого не було зроблено в галузі і історії української літературної критики. Ті статті та монографії, що ми їх обговорювали здебільшого присвячували чимало уваги критиці—їхні автори іноді досить пильно використовували нашу журналістику то-що.—Спробу загального підсумку знаходимо тільки в одній дуже побіжній книжечці—*А. Ковалівського*. З історії української критики. Х. ДВУ. 1926, стор. 162 (Рец. *О. Дорошкевича*. Ж. Р., 1926, кн. 10; стор. 126—127). Ця книжечка, розуміється, не могла поставити предмет на ступінь окремої дисципліни. Інші автори ставили собі вужчі завдання. Огляд критики про Шевченка спробував дати *М. Плевако* у ст. Шевченко й критика (еволюція поглядів на Шевченка). Ч. Ш., 1924, кн. 3, стор. 97—120; кн. 4—5, стор. 108—142; Окремо [Х.]. «Ч. Ш.». 1924, 75 сс. Рец. *Юр. Кондратенко*. Нова книга, 1924, (Х.), № 1, стор. 38—39. З цієї книжки, найзначнішого огляду за останні роки, літературознавці залишилися не цілком вдоволені. Автор крім побіжності викладу (провина

друкарських умов) зробив помилку, не відрізняючи критику від науки. Книжка все-ж-таки корисна, хоч би як довідник, але головна її хиба полягає в тому, що нечітко проведена лінія—розглядати погляди критики у зв'язку з соціальними умовами часу: адже кожен критик є виразником ідеології певної соціальної групи, що має свої громадські погляди та естетичні уподобання й не одні причуди, фантазії диктують йому ту чи іншу оцінку, яку не треба ні виправдувати, ні спростовувати, а приймати, як певну функцію громадянства, що займає належне їй місце в житті. Наші історики літератури не завжди брали на увагу цей момент і тому, як ми бачили з попереднього огляду, замість наукового дослідження дуже часто збочували, вносячи оціночний критерій туди, де йому не повинно бути місця.

З статей та публікацій, що стосуються історії критики, наведемо такі: *Ревакович, Т.* З початків ширення поезій Шевченка в Галичині. Зап. Н. Т-ва ім. Ш-ка 1918, т. СХХVI—СХХVII, стор. 259—261. *Плевако, М.* Сковорода в світлі художньої літератури. Книга, 1923, ч. 1, стор. 11—17. *Грушевська, К.* Остання стаття Франка про Шевченка. Укр., 1925, кн. 1—2, стор. 5—9. *Филипович, П. А.* Майков про Шевченка Зап. І.-Ф. від. УАН. 1920—1922, кн. II—III, стор. 196—198. *Марковський, М.* Шевченко в освітленні Енсена. Шлях, 1918, № 4—5, стор. 71—80. *Єфремов, С.* Куліш— як літерат. критик. Книгар. 1919, № 23—24, *Дорошкевич, Ол.* Драгоманов в українській критиці. Ж. Р., 1926, кн. 2—3, стор. 57—68. *Студинський, К.* Критика. М. Драгоманова на перше число Львівської «Правди» за рік 1874. Укр., 1926, кн. IV, стор. 135—138. *Ерофійв, Ів.* Перший журналіст на Слобожанщині (В. Г. Маслович). (З нагоди 120-го юбілею Харк. Унів. 1805—1925). Ч. Ш., 1925, № 10, стор. 107—117. (Популяр. ст., цікава використ. факт. матеріял). *Дорошкевич, Ол.* Естет і поміщик. Ж. Р., 1925, № 11, стор. 61—67. (Про В. Д. Горленка, яко критика). *Коваленко, Е.* Модернізм в українській критиці. Ж. Р., 1926, кн. 10, стор. 46—59.

XV. Біографії письменників, нові матеріяли до життя та творчости, листування, документи, бібліографія.

Матеріяли до біографії, листування, документи і бібліографія є допоміжними для наукового студювання історії української літератури. Коли говорити про кількість усього надрукованого за десять років, то можна сказати, що в галузі літературознавства біографії, а особливо різного роду матеріяли, складають значну кількість аркушів, що в багато раз перевищує суму стисло наукових розвідок та розправ, які вимагають значних зусиль та роботи думки. Врешті й докладна наукова біографія є не в меншій мірі відповідальна та важка праця, а коментоване подавання матеріялу теж є річ важка.

Доводиться констатувати, що ми і досі не маємо докладної (після О. Кониського) біографії Т. Шевченка. Року 1917-го почав був робити підсумки в цьому напрямі І. Стешенко, якому вдалося опублікувати тільки початок своєї праці: «Життя і твори Т. Шевченка». Зап. Н. Т-ва ім. Шевченка, т. СХІХ—СХХ, 1917, Львів, стор. 1—58. Після того з'явилося багато нових і нових публікацій та матеріялів, спеціальних дослідів про стосунки Шевченка з різними особами, про Кирила Методієвське Товариство, то-що, але весь цей матеріял ще залишається непідсумованим. Ми позбавлені змоги подати тут великий список нових публікацій про Т. Шевченка та інших письменників ¹⁾. Вкажемо лише такі найголовніші видання: Тарас Шевченко. Збірник.

¹⁾ Цей список, разом із повною біографією українського літературознавства за 10 років, має друкувати Центральна Наукова Б-ка в Одесі.

За ред. Е. Григорука і П. Филиповича. Державне Видавництво. Київ. (1921) 126 сс. (Рец. Смалъ-Стоцького. *Slavia*. 1922, Ročník I. Sesit.). *Шевченківський Збірник, том перший*, під ред. П. Филиповича. К. Сорабкоп, 1924. (Рец. Анд. Річ. Шл. Осв., 1924, кн. 6, стор. 245—246; М. Зерова. Укр., 1924, кн. 3, стор. 173—175; його-ж, *Нова громада*, 1924, кн. 26—27, стор. 28; *І. Л. Ч. Ш.*, 1924, кн. 4—5, стор. 294; *Б. Неймана*. Печ. і Рев. 1924, кн. 4, стор. 273—274). *Шевченко та його доба*. Зб. перший, за ред. С. О. Ефремова, М. М. Новицького і П. П. Филиповича. [К.] ДВУ, 1925, 200 сс. (Рец. М. Могилянського. *Нова Громада*, 1925, кн. 8, стор. 32; Ів. Ерофіїва. *Ч. Ш.*, 1925, кн. 6—7, стор. 325—327; В. Дорошенка, ЛНВ. 1925, кн. X, стор. 187—189); Том другий того самого видання [К.] Книгоспілка (1926); відповідні Шевченківські номери журналу *Україна*, Записок Наук. Т-ва ім. Ш—ка у Львові, Життя й Революція, то-що. — Спеціально займається Т. Шевченком М. М. Новицький, який опублікував силу невідомого досі матеріялу.

Багато уваги присвячено було українською наукою цікавій в історії української культури постаті П. Куліша (Пантелеймон Куліш. К. 1927. Зб. І.-Ф. УАН. № 57). Окрему книжку присвячено було П. Кулішеві журналом «Україна» (1927, кн. 1—2). По різних журналах видруковано багато матеріялів що характеризують різні сторони діяльності цього письменника, історика та громадського діяча.

Великий інтерес має присвячений І. Франкові збірник: Іван Франко. Зб. за заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, Т. Кияниці, 1926 та кн. 6) і кн. «України» (1926), що містить силу нових матеріялів. Для вивчення творчости М. Коцюбинського велике значення має т. V його творів (Твори. Під ред. і з переднім словом акад. С. Ефремова [К.] ДВУ. 1925, 262 сс. Тут уміщено ранні твори Коцюбинського й докладну бібліографію. Чимало нового можна знайти також у кн. С. Козуба «Ранній Коцюбинський» у Києві 1927 (З «Зап. І.-Ф. Від. УАН., кн. XII, стор. 122—138; кн. XV, стор. 102—132).

Збільшився інтерес до біографії та критики про Ст. Руданського; вкажемо книжку: *Кримський А.*, акад., та Мик. Левченко. Знадоби для життєпису Степана Руданського. У Києві. 1926, 144 сс. Додатки до цієї книжки подано в рец. В. Станіславського. Зап. І.-Ф. Від. УАН 1926, кн. 6—7, стор. 589—593, В. Герасименка. Ж. Р., кн. 6, стор. 109—112. Крім статті С. Ефремова та передрукованої з Зап. І.-Ф. Від. УАН (1924—1925, кн. 5, стор. 41—63) статті А. Кримського «До життєпису Ст. Руданського» книжка містить передрук старих критичних статей про письменника, розпорошених по різних виданнях. Треба визнати, що це є чи не перша на Україні спроба зосереджувати весь критичний матеріял про письменника в одній книжці. Подібні видання (і що-до інших письменників) безперечно можна тільки вітати: вони значно полегшують студіювання. Отож можемо побажати найскоршого продовження праці¹⁾.—Переглядаючи наслідки праці різних літературних шкіл, ми вказували і біографічні нариси. Вкажемо ще цілком наукову біографію М. Мочульського—Іван Манджура, український поет і етнограф. В сімдесят п'яти роковини його народж. (Критико-біогр. нарис). Укр., 1926, кн. 5, стор. 23—59. Спробу докладної (але без указівки джерел) біографії В. М. Блакитного дав Ф. Таран.—Блакитний (Еланський), Василь Михайлович. Ч. Ш. 1926, кн. 2, стор. 52—72. Вкажемо ще важливе для вивчення творчости Лесі Українки видання: *Квітка, Клімент*—Народні мелодії з голосу Лесі Українки. Київ, 1917 р., сс 228. Рец. В. В. Верховинця. Шлях. 1918, ч. 3, стор. 47—53. Нарешті, має інтерес кн.: *Науменко, В.*—Нові матеріяли для історії укр. літе-

¹⁾ Див. ще: *Герасименко, В.* Нові матеріяли до бібліографії С. В. Руданського. Зап. І.—ф. відд. УАН, 1924—25, кн. 7, стор. 20—31.

ратури ХІХ в. Вип. І, К., 1919. Рец. С. Шевченка. Книгар., 1919, ч. 23—24, стор. 1607—1110.

Нові матеріяли, листування, розправи про стосунки різних письменників з визначними громадськими діячами та про відношення їх до різних громадських організацій значно змінили наші уявлення про минуле (див., напр., згадані статті: П. Филиповича—«Шевченко і декабристи», О. Дорошкевича—Шевченко в соціялістичному оточенні, його-ж—«Шевченко і Петрашенці»).

На жаль, ми позбавлені змоги назвати інші праці.

Рівно-ж мусимо поминути більшість праць бібліографічних. Найважливіші такі: Ефремов, С.—Дорогою синтезу. Огляд історіографії українського письменства. Зап. І.-Ф. відд. УАН. 1920—22 р., кн. II—III, стор. 89—110. Айзеншток, І.—Изучение новой украинской литературы. (Заметки). Путь Провсв. 1922, № 6, стор. 135—162. Дорошенко, Дм. Показчик літератури укр. мовою в Росії за 1798—1897 роки. Наук. Зб. Празького Укр. Ун., 1925, стор. 142—238. Рец. І. Айзенштика. Ч. Ш., 1926, кн. 10, стор. 256—257. Яшек, М.—Т. Шевченко. Матер. до бібліогр. (р.р. 1903—1921), вип. І, Х. 1921, 106 сс. Плевако, М.—Хрестоматія нової української літератури, т. І. Перша половина ХІХ століття. 4 Х. ДВУ, 1928; Т. II. Від початку 80-х років ХІХ ст. до останніх часів. П'яте вид. Х. Рух. 1927. Айзеншток, І. Доповнення до показчика літератури про Квітку та його твори. Зап. І.-Ф. відд. УАН, 1919, кн. І, стор. 138—144. Дорошенко, В.—Матеріяли до укр. бібліографії. Спис творів Ів. Франка з додатком статтів про нього і рецензій на його писання. Вип. І. Матер. до укр. бібліографії, т. IV, 1918. Вид. Н. Т-ва ім. Шевченко у Льв. 1918. Рец. О. Гуцала. Наше Мин., 1918, ч. 2, стор. 237. Див. ще бібліогр. писань Франка у кн.: Іван Франко. Збірн. за заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці, стор. 325—357.

Наш бібліографічний огляд має стисло інформаційне завдання. Ми пррстежили за тими досягненнями, що їх зроблено в літературознавстві ріжними школами студіювання літератури. Висновок може бути один: за 10 років наша наука, центром якої в галузі українського літературознавства є Радянська Україна, зробила величезні досягнення.

Кость Копержинський.